

Landelijke kaders aan
universitair onderzoek
AWT-discussiemiddag 21 februari 2008

Inhoudsopgave

Voorwoord	3
Inleiding.....	5
D66: Governance van Wetenschappelijk Onderzoek: Een kwestie van weten wat je wil.....	7
SGP: De overheidstaak bij de aansturing en kaderstelling van universitair wetenschappelijk onderzoek	15
SP: Kaders voor onafhankelijkheid	21
Politieke visies op universitair onderzoek.....	25
Verslag van de discussiebijeenkomst	33
Bijlagen	40
b 1 Doelstellingen Kennisinvesteringsagenda voor universitair onderzoek ...	40
b 2 Doelstellingen Rijksbegroting OCW (2008) voor universitair onderzoek..	41
b 3 Historische schets van governance van academisch onderzoek; van bestuur naar interventie	42
b 4 Hoofdlijnen wettelijke kaders WHW.....	45

Voorwoord

Wie is er verantwoordelijk voor het universitair onderzoek? Welke eisen moet de overheid stellen aan het onderzoek dat de universiteiten uitvoeren? Het wordt immers voor een belangrijk deel betaald met belastinggeld, en moet dan ook een maatschappelijk belang dienen. Hoe verhoudt zich sturing vanuit de overheid met het karakter van wetenschappelijk onderzoek, dat per definitie slecht te voorspellen en dus moeilijk stuurbaar is? Het zijn enkele van de vragen die de overheid moet beantwoorden als zij vindt dat universitair onderzoek een bijdrage moet spelen in de kenniseconomie. En er is een brede consensus over de noodzaak van deze bijdrage, vandaar dat de AWT zich die vragen heeft gesteld.

De AWT heeft op 21 februari 2008 een discussiebijeenkomst georganiseerd tussen vertegenwoordigers van politiek, overheid, wetenschap en andere belanghebbenden. Doelstelling was om de verschillende visies duidelijk voor het voetlicht te krijgen en om het debat over landelijke kaders voor universitair onderzoek te stimuleren. Drie politieke partijen hebben gereageerd op de uitnodiging van de AWT om een essay op te stellen over dit onderwerp. Het zijn D66, SGP en SP. De bijdragen van deze partijen, die u kunt nalezen in deze bundel, vormden het vertrekpunt voor de discussie.

De uitkomsten van de bijeenkomsten en de bijdragen van de politieke partijen zijn bouwstenen van een adviestraject van de AWT over de sturing van universitair onderzoek. Het advies wordt in de loop van 2008 verwacht, met deze bundel proberen we uw gedachten over deze vragen alvast te stimuleren.

Joop Siermans,
voorzitter AWT

Inleiding

Op het werkprogramma van de Adviesraad voor het Wetenschaps- en Technologiebeleid (AWT) staat een adviesvraag over de sturing van universitair onderzoek. De AWT heeft dit onderwerp op zijn werkprogramma opgenomen, omdat er bij diverse partijen onduidelijkheid bestaat over de rol van de overheid, en die van universiteiten, bij de sturing van onderzoek. Aan de ene kant heeft de overheid universiteiten de laatste decennia meer op afstand geplaatst en hun zelfstandigheid benadrukt, aan de andere kant probeert zij meer grip te krijgen op het onderzoek. De 'verticale ingrepen' die daar het gevolg van zijn, lijken de sturingsmogelijkheden van het universiteitsbestuur juist in te perken.

De universiteiten zoeken naar hun rol binnen enerzijds deze door de door de overheid geboden ruimte en anderzijds de maatregelen van de overheid op onderzoeksgebied. De Nederlandse overheid is voor de financiering van het universitair onderzoek belangrijk. Zo was de afgelopen jaren circa 70% van de onderzoeksmiddelen, via eerste of tweede geldstroom, afkomstig van de overheid. De minister van OCW heeft daarnaast de verantwoordelijkheid voor het onderzoeksbestel, waarin universiteiten een grote rol spelen in de productie van wetenschappelijke kennis en expertise. De overheid is dus ook afhankelijk van de universiteiten voor het functioneren van het bestel.

Een hoofdthema van de AWT voor zijn advisering is de vraag hoe de landelijke kaders voor het universitair onderzoek er moeten uitzien. De AWT vindt het van belang om een beeld te krijgen wat bestuurlijk Nederland wil met het universitair onderzoek en met de rol van de overheid op dit gebied. Om die reden organiseerde de AWT op 21 februari 2008 een discussiebijeenkomst over dit onderwerp. Deelnemers waren vertegenwoordigers uit wetenschap, politiek en belanghebbenden.

Voor deze discussie zijn de wetenschappelijk bureaus van de politieke partijen uit de Tweede Kamer benaderd met het verzoek om hun visie over deze kaderstelling te formuleren. Drie van hen, D66, SGP en SP, hebben een essay opgesteld. Deze essays werden gepresenteerd op de bijeenkomst, en zijn opgenomen in deze bundel.

Bas Werker houdt in de bijdrage van D66 een pleidooi voor toekenning van tweede-geldstroommiddelen op het niveau van de instelling of faculteit op basis van prestaties van het verleden, en niet op project- of onderzoekersniveau (dus faculteiten/instellingen die in het verleden beter presteerden ontvangen op grond van die prestaties meer tweede geldstroommiddelen). Ook pleit hij voor meer concurrentie tussen instellingen. Jan Schippers van de SGP laat aansturing van universitair onderzoek door de overheid, afhangen van de doelen van het onderzoek. Hij ziet vijf niveaus voor deze aansturing. Zo vereist de koppeling van onderzoek en onderwijs in universiteiten een andere aansturing dan het uitvoeren van onderzoek op gebieden die kenmerkend zijn voor Nederland, zoals voedsel, tuinbouw of water. In de bijdrage wordt ook ingegaan op normatieve kaders voor onderzoek en op het belang van personeelsbeleid.

Diederik Olders en Ineke Palm van de SP gaan in op de academische vrijheid binnen de universiteiten, die onder druk staat van commerciële belangen van

onderzoeksfinciers. Daardoor komt de onafhankelijkheid van wetenschappelijk onderzoek, en daarmee zijn geloofwaardigheid, in gevaar.

Deze bundel bevat verder een door de AWT opgestelde inventarisatie van de visies over dit onderwerp die overige partijen in hun verkiezingsprogramma hebben geformuleerd. Tot besluit is een verslag van de bijeenkomst opgenomen.

Deze bundel wordt gebruikt bij de voorbereiding van het AWT-advies over de sturing van universitair onderzoek. Het advies wordt in 2008 verwacht.

D66: Governance van Wetenschappelijk Onderzoek: Een kwestie van weten wat je wil

Nederland wil een kenniseconomie zijn en daartoe is een klimaat waarin fundamenteel wetenschappelijk onderzoek kan groeien en bloeien essentieel. In dit essay betoog ik dat 1) naar Europese standaarden Nederland goed scoort op het gebied van wetenschappelijk onderzoek, met name dankzij een decentrale aanpak. Echter, ook geldt dat 2) de wereld snel veel groter wordt dan Europa en daarmee er een aantal beleidsaanpassingen gewenst is om ook op wereldniveau mee te kunnen blijven draaien. Ik zal een aantal concrete aanbevelingen doen dat hieraan zal bijdragen. Ik zal me in dit essay meestal beperken tot herverdeling van beschikbare middelen. Dat het volgens een wetenschapper altijd verstandig is meer geld in onderwijs (ook op niet-wetenschappelijk niveau) en onderzoek te steken spreekt voor zich.

Nederlands onderzoek: waar staan we?

Vergeleken met vele andere Europese landen, Engeland mogelijk daargelaten, heeft Nederland een serieuze onderzoeksoutput die ten goede komt aan de gehele Nederlandse samenleving. Dit is vooral te danken aan een decentrale organisatie. Individuele universiteiten scoren op gebieden erg goed, waarbij direct opgemerkt kan worden dat de bijdrage van centrale instellingen (met name NWO) vaak achter blijft. Nederland is in staat gebleken een deugdelijk governance systeem voor wetenschappelijk onderwijs en onderzoek te ontwikkelen. De gehanteerde systemen in Frankrijk, Italië, maar ook Duitsland zijn als 'centraal geleid' te karakteriseren. Spanje is bezig van een dergelijk systeem weg te komen. De eenvoudige constatering dat Nederlands onderzoek zich kan meten met het onderzoek in deze landen, gecombineerd met het evidente verschil in beschikbare middelen, geeft aan dat 'we' het helemaal nog niet zo slecht doen.

Vergeleken met de Verenigde Staten en Engeland blijft de Nederlandse onderzoeksoutput (ook gecorrigeerd voor landsgrootte) achter. Deze landen slagen er in toponderzoekers en onderzoekstalent (ook vanuit Nederland) aan te trekken, hetgeen de vraag oproept waarom een universitaire aanstelling in die landen door die onderzoekers aantrekkelijker gevonden wordt dan een aanstelling in Nederland. Laat ik beginnen met het wegnemen van een mogelijk misverstand: Amerikaanse universiteiten (om die maar even als leidraad te nemen) worden vaak gezien als de ultieme experts in het creëren van een aantrekkelijk onderzoeksklimaat. Dat is juist, maar het is evenzeer juist dat aan Amerikaanse universiteiten nauwelijks (meer) Amerikanen werkzaam zijn. Preciezer: het overgrote deel van de senior hoogleraren (zeg 50 jaar en ouder) is Amerikaans. Daaronder daalt hun aandeel echter snel. Onder de junior (tenure track) assistant professors¹ zijn nauwelijks Amerikanen te vinden en in nog sterkere mate geldt dit voor PhD-studenten aan Amerikaanse universiteiten. Deze zijn vrijwel allemaal afkomstig uit Azië, Zuid-Amerika en Europa. Als deze

1. Ik zal in dit essay gebruik maken van de internationaal geaccepteerde termen Assistant Professor, Associate Professor en Full Professor in plaats van de Nederlandstalige equivalenten Universitair Docent (UD), Universitair Hoofddocent (UHD) en Hoogleraar (HGL). Om dezelfde reden zal ik ook spreken van PhD studenten in plaats van Assistent/Onderzoeker in Opleiding (AIO/OIO).

(jonge) onderzoekers dan toch besluiten hun land van oorsprong te verlaten, waarom komen ze dan niet naar Nederland?

Het antwoord is al gegeven: het Amerikaanse onderzoeksklimaat stelt ze beter in staat zichzelf te ontwikkelen. Het is belangrijk te onderkennen dat dat de belangrijkste drijfveer is van onderzoekers: zelfontplooiing. Een goed onderzoeksklimaat stelt mensen in staat om precies dat te doen wat ze willen: onderzoek.

Voordat ik inga op enkele concrete aanbevelingen om het Nederlandse onderzoeksmodel verder te verbeteren is het verstandig de vraag te stellen wat wij als samenleving eigenlijk met al dat onderzoek willen bereiken.

Nederlands onderzoek: waar willen we naar toe?

Waarvoor dient wetenschappelijk onderzoek? Het doen van wetenschappelijk onderzoek heeft uiteraard een pure kant in de zin van fundamentele kennisontwikkeling. Men kan argumenteren dat elk land, zeker een rijk land als Nederland, daar gewoon zijn steentje aan moet bijdragen. Dat kan eenvoudig door het goede onderzoekers naar hun zin te maken en hun onderzoek te publiceren in vooraanstaande wetenschappelijke tijdschriften.

Echter, er is niets mis met een situatie waarin de lokale economie meeprofiteert van de opgedane kennis. Dat gebeurt in de eerste en belangrijkste plaats door het verzorgen van wetenschappelijk onderwijs. Dat onderwijs kenmerkt zich doordat het gegeven wordt door wetenschappers die in staat zijn, wat altijd zo mooi omschreven wordt als, 'academisch werk- en denkvermogen' bij te brengen. Kritisch blijven en vragen (blijven) stellen is een van de kernwaarden daarvan. Onbevooroordeeld zijn en een strikte scheiding kunnen aanbrengen tussen feiten en overtuigingen is een andere kernwaarde. Dergelijke vaardigheden kunnen alleen overgebracht worden door mensen die die vaardigheden dagelijks in de praktijk brengen: onderzoekers.

Daarnaast is een gedeelte (en ik benadruk het woord 'gedeelte') van het onderzoek direct toepasbaar bij het aanpakken van technische en maatschappelijke problemen. Deze vraag- en kennisuitwisseling dient, waar mogelijk, gestimuleerd te worden. Beschikbare (publieke en private, vaak financiële) middelen voor de aanpak van specifieke problemen kunnen dan ingezet worden ten behoeve van wetenschappelijk onderzoek op dat gebied. Van cruciaal belang hierbij is dat gegarandeerd blijft dat het onderzoek onafhankelijk uitgevoerd kan worden. Hierover later meer.

Tenslotte wijs ik graag op een veel voorkomende anomalie in de discussie over de kwaliteit van Nederlandse universiteiten. Vaak wordt gesteld dat Nederland geen universiteit als Harvard kent die op alle wetenschapsgebieden aan de wereldtop meedraait. Dat is juist, maar de vraag is of we daar naar moeten streven. Op korte termijn lijkt een veel redelijker streven dat per wetenschapsgebied we een (of hooguit twee) universiteiten hebben die daarop aan de wereldtop meedraaien. Het is niet nodig dat dat steeds dezelfde universiteit is. Mijn aanbevelingen hieronder moeten dan ook in dit licht gezien worden.

...en hoe komen we daar?

Zoals vaak, zal over de hierboven genoemde doelstellingen weinig verschil van inzicht bestaan. (Politieke) discussie ontstaat vaak pas dan wanneer concrete maatregelen om dit doel te bereiken voorgesteld worden. Hieronder een aantal voorstellen dat mijns inziens een beter onderzoeksklimaat in Nederland binnen handbereik brengt.

1. Een goede basis

Nederland zou kunnen kiezen voor navolging van het Amerikaanse model en eenvoudigweg kunnen proberen de slimste jongens en meisjes uit de rest van de wereld te strikken voor een onderzoeksbaan in Nederland. Dat zou niet mijn keus zijn. Ik denk dat Nederland gebaat is bij een goede basisopleiding voor iedereen. Mijn aanbeveling is wel om in die basisopleiding meer aandacht te schenken aan de bovengemiddelde leerlingen.

Zowel in het basis- als middelbaar onderwijs is jarenlang met name geïnvesteerd in de benedengemiddelde leerling. Daar zijn goede redenen voor. Echter, stimulering van de bovengemiddelde leerling kreeg daarmee te weinig aandacht. Het is hierbij van belang op te merken dat dit met nauwelijks extra middelen te realiseren is. Een andere aanbeveling is om bij het publiek maken van schoolresultaten niet alleen te kijken naar gemiddelde scores of slagingspercentages, maar bijvoorbeeld ook naar het aantal leerlingen dat met een negen of meer gemiddeld slaagt.

2. Toponderwijs voor topstudenten

Niet alle studenten zijn gelijk (gelijkwaardigheid is een ander begrip). Net zoals voor het basisonderwijs, zal ook op bij de universitaire opleidingen meer aandacht geschonken moeten worden aan de bovengemiddelde student. Het huidige financieringssysteem op basis van afgestudeerden geeft uiteraard precies de verkeerde prikkels. Een (klein) apart budget verdelen op basis van afgeleverde topstudenten zou dit probleem kunnen verhelpen.

Uiteindelijk kan meer aandacht voor topstudenten zelfs leiden tot aparte opleidingen voor deze studenten. In het algemeen zal er sprake zijn van meer differentiatie tussen opleidingen en dat is goed. Het is voor menig buitenlander moeilijk te begrijpen dat, bijvoorbeeld, de bedrijfseconomische opleidingen aan alle Nederlandse universiteiten nauwelijks in kwaliteit verschillen. Een effectievere allocatie van opleidingscapaciteit zou verkregen worden als universiteiten (en, overigens, hogescholen evenzeer) meer mogelijkheden krijgen zich te onderscheiden van elkaar. Dat zal leiden, voor elk specifiek vakgebied, tot een beperking van het aantal plaatsen waar dat op hoogstaand niveau onderwezen zal worden. Maar, het lijkt mij evident dat, per vakgebied, drie opleidingen in Nederland ruim voldoende is. Deze opleidingen zullen veel meer studenten trekken en dus ook beter zowel de benedengemiddelde als de bovengemiddelde student kunnen bedienen. Een eenvoudig middel is hierbij ook collegegelddifferentiatie en selectie aan de poort. Een combinatie van beiden garandeert overigens de toegankelijkheid van het hoger onderwijs ongeacht financiële draagkracht van (de ouders van) de student.

De betere studenten zullen vervolgens in een PhD-opleiding instromen. Een sterk onderzoeksklimaat bouwt verder op een degelijke PhD-opleiding. Het belang van deze opleiding wordt vaak puur in het nationale perspectief van het opleiden van onderzoekers voor de Nederlandse markt geplaatst. Dit is een verkeerde zienswijze: een vertrekkende PhD-student (die in het buitenland aan een topschool een aanstelling krijgt) is een succes van de opleiding. Dat zal de reputatie van die opleiding vergroten, waarmee het weer makkelijker wordt ander talent aan te trekken. Een aantal universiteiten hanteert bijvoorbeeld de stelregel dat daar opgeleide PhD-studenten niet in aanmerking komen voor een aanstelling. Zij dienen eerst een tijd op een andere universiteit door te brengen. Een verbreding van een dergelijke mentaliteit zou de doorstroming van studenten van en naar universiteiten bevorderen en daarmee ook de kennisuitwisseling. Het is dan ook wenselijk een dergelijk kick-out systeem te stimuleren.

3. Een PhD student is een student

Menig politieke partij zoekt het versterken van het onderzoeksklimaat in het aantrekkelijker maken van de positie van aio's in arbeidsrechtelijke zin. Dit is een grote misvatting. Ter illustratie vermeld ik dat in Tilburg een aantal PhD-studenten zorgelijk bij de decaan aanklopten toen een aantal jaren geleden hun salarissen verhoogd werden.

De reden hiervoor is dat zij heel goed wisten dat het aantal studenten in de PhD-opleiding hierdoor zou dalen (het totale budget bleef tenslotte gelijk). Dit leidt tot een verschraving van de opleiding en dus een lagere kwaliteit. In het algemeen worden Nederlandse PhD-studenten uitermate goed betaald. Desalniettemin zal er altijd een groot verschil met de private sector blijven bestaan. Deze sector zal steeds in staat zijn, in financiële termen, betere arbeidsvoorwaarden te scheppen voor de topstudenten. Het is dan ook een verloren zaak om op dit gebied de concurrentie aan te gaan: dat geld kan beter anders besteed worden. Ik pleit dan ook juist voor een verslechtering van de positie van de PhD-student in arbeidsrechtelijke zin, met een gelijktijdige verbetering in intellectuele zin. Concreet stel ik dan ook voor om PhD-studenten geen arbeidscontract te geven, maar de status van student met beurs.

Een eerste winst is duidelijk: vermindering van de bureaucratie. Dit is van groot belang omdat het een flexibel optreden van Nederlandse universiteiten bij het aantrekken van buitenlandse PhD-studenten mogelijk maakt. Het model sluit ook beter aan bij wat elders in de wereld gebruikelijk is. Zoals opgemerkt, kiezen studenten niet voor een PhD-opleiding voor korte termijn financieel gewin. Verder hoeven we ons echt geen zorgen te maken over opgeleide studenten op langere termijn: die verdienen voldoende om na afloop van de opleiding comfortabel te kunnen leven.

4. Investeer in internationalisering

Zijdelings is hierboven al aan bod gekomen dat universiteiten zich moeten profileren op een internationale markt. De arbeidsmarkt voor onderzoekers is internationaal, de markt voor master- en PhD-studenten eveneens. We zien een steeds grotere instroom van zowel internationale master- als bachelorstudenten. Het is van belang deze ontwikkeling te volgen. Keer op keer blijkt dat de betere

opleidingen ook de meer internationale opleidingen zijn. De reden hiervoor is simpel: het (actieve of passieve) selectie-effect bij internationale studenten zorgt voor een gemiddeld betere instroom hetgeen ook de autochtone studenten te goede komt. Gelukkig heeft Nederland in een vroeg stadium gekozen voor Engelstalige opleidingen, maar verdere investeringen in de opvang van internationale studenten en medewerkers kan geen kwaad. Het betreft hier bijvoorbeeld vereenvoudiging van IND procedures.

5. Decentrale governance

Het wetenschappelijke schrikbeeld qua governance wordt gevormd door systemen als in Frankrijk en Italië waar zowat iedere assistant professor aanstelling via het ministerie van onderwijs loopt. Dit is om twee redenen ongewenst. Allereerst: om in een internationale wetenschappelijke wereld mee te komen is slagvaardigheid noodzakelijk. Het Nederlandse systeem waarbij decanen vaak directe aanstellingsbevoegdheid hebben maakt het voor ons mogelijk op de internationale arbeidsmarkt voor wetenschappers mee te draaien. Ten tweede is het op te hoog aggregatieniveau onmogelijk om kwaliteit te onderscheiden binnen onderling verschillende wetenschapsgebieden.

Waar de governance in Nederland redelijk decentraal is, is de financiering dat steeds minder. Dit is met name een gevolg van de toenemende aandacht voor tweede geldstroom financiering. Daarbij wordt, ten onrechte, de indruk gewekt dat op centraal niveau (NWO) veelbelovende onderzoekers verkozen kunnen worden boven mindere onderzoekers. Dit is onjuist: op centraal niveau is het wel mogelijk kwaliteitsverschillen tussen instellingen waar te nemen, maar niet tussen individuen. Internationale reputatie is eenvoudig meetbaar en dat kan met veel minder onnauwkeurigheid dan meting op individueel niveau. Daarnaast is het ook nog eens veel goedkoper meetbaar. Ik kom hier nog op terug.

6. Schep de juiste arbeidsvoorwaarden

Zoals betoogd kan toponderzoek alleen plaatsvinden door toponderzoekers. Deze toponderzoekers zijn internationaal georiënteerd en dus zullen de geboden arbeidsvoorwaarden in Nederland internationaal concurrerend moeten zijn. Allereerst is hiervoor groeiperspectief nodig. Veel instellingen hanteren nog een gebiedsgericht leerstoelenbeleid. Bijvoorbeeld de Universiteit van Tilburg heeft dit gewijzigd in een personeelsgericht leerstoelenbeleid: bij gebleken kwaliteit kan iedereen hoogleraar worden, zonder te moeten wachten tot een zittende leerstoelhouder op zijn of haar gebied vertrekt. Uiteraard blijven er financiële beperkingen aan het aantal leerstoelen, maar niet ook nog eens organisatorische. Het hierdoor aan elke wetenschapper geboden perspectief komt de kwaliteit ten goede.

Salarissen voor wetenschappers zullen concurrerend moeten zijn. Top businessschools betalen internationaal \$250.000-\$300.000 voor net gepromoveerde wetenschappers.

Het is niet noodzakelijk vergelijkbare salarissen in Nederland te betalen². Wel is differentiatie tussen vakgebieden noodzakelijk. Een veelgehoord argument is: 'een hoogleraar is een hoogleraar en verdient dus hetzelfde salaris'. Deze redenering deel ik niet: de ene hoogleraar heeft meer 'outside options' dan de andere. Het is mogelijk dit oneerlijk te vinden, maar dat verandert niets aan de situatie. In dit licht is het ook van belang de huidige 30%-regeling te koesteren.

Ondanks mijn eigen vakbondslidmaatschap, moet ik helaas constateren dat vakbonden nog niet altijd de mores van een internationale arbeidsmarkt voor wetenschappers begrijpen en daar naar handelen. Baanzekerheid staat in het traditionele vakbondsdenken hoog op de prioriteitenlijst. In feite interesseert wetenschappers dat nauwelijks. Daar is ook alle reden voor: gezien hun extreem hoog opleidingsniveau kunnen zij zonder veel problemen op allerlei plaatsen terecht. Het internationale tenure track systeem (waarin mensen zes jaar lang, of soms nog langer, de tijd krijgen hun kwaliteit te bewijzen en pas daarna een vaste aanstelling krijgen) werkt uitstekend. En ik ken geen enkele wetenschapper die, na het niet halen van de tenure eisen, werkloos is geworden.

7. Efficiëntere toedeling van tweede geldstroom middelen

Zoals hierboven al vermeld, ben ik een groot voorstander van decentrale governance om slagvaardig te kunnen opereren in de internationale wetenschapsmarkt. Een exponent van centrale governance is de organisatie van NWO. Met het geformuleerde doel van het stimuleren van excellent en innovatief onderzoek is uiteraard niets mis. Ik betwijfel echter dat een centrale organisatie hier ten principale toe in staat is. Zoals de gehele discussie over onderzoeksklimaat al aangeeft is de toegevoegde waarde van een individuele wetenschapper erg afhankelijk van de omgeving waarin hij of zij werkt. Dat enkele feit maakt het al twijfelachtig of financiering van individuele wetenschappers verstandig is. Daarnaast is het onmogelijk om op individueel niveau wetenschappers met elkaar te vergelijken: daarvoor zijn de vele wetenschapsgebieden te verschillend. Overigens geeft het jaarverslag van NWO op een wonderlijke wijze haar bijdrage aan de wetenschap weer. Er staat geschreven: "De subsidieverlening vindt meestal plaats op basis van een nationale competitie, die tot doel heeft de beste onderzoeksvoorstellen te selecteren." Maar er zijn geen indicatoren die aangeven dat dit doel inderdaad gehaald wordt. De vermelde absolute aantallen toegekende subsidies en de daarmee gerealiseerde output kunnen hiervoor niet gebruikt worden. De relevante vraag is: Wat is de toegevoegde waarde van NWO? Anders geformuleerd gaat het om de vraag hoeveel meer output is gerealiseerd door de bestede middelen door NWO te laten verdelen in plaats van deze direct aan de wetenschappelijke instellingen te geven.

Los van deze kanttekeningen is de werkwijze van het schrijven van (individuele) voorstellen, het beoordelen van die voorstellen door referenten, het reageren op de referentenrapporten en het beoordelen van de totale dossiers

² Overigens realiseren weinig mensen zich dat, met grote dank aan de huidige dollar-koers, wij, inclusief pensioenpremies, toch ook in staat zijn ongeveer \$100.000,- per jaar te betalen, de reden waarom ikzelf in contracten naast maandsalarissen in Euro's ook jaarsalarissen in dollars vermeld.

door commissies extreem tijdrovend. Recent heb ik deel uit mogen maken van een commissie die de bevoegdheid had ongeveer acht plaatsen voor PhD-studenten te financieren (waarmee zo'n 1.2 miljoen Euro gemoeid is). Een ruwe berekening leerde dat, naast de directe administratieve kosten van NWO die ik moeilijk kan inschatten, deze toewijzing minimaal 100.000,- Euro aan eerste geldstroom middelen kostte. Er waren zo'n veertig voorstellen ingediend die toch elk minimaal drie dagen schrijfwerk kosten (120 mandagen). Elk voorstel is beoordeeld door twee referenten die daar naar schatting een halve dag elk per voorstel mee bezig zijn (40 mandagen). Reken vervolgens nog een halve dag voor het formuleren van een repliek door de aanvragers (20 mandagen) en tenslotte een half uur per voorstel voor elk van de commissieleden (totaal 10 leden dus 25 mandagen) plus een dag vergaderen voor de commissie (10 mandagen). Dit maakt ongeveer een manjaar en dus, inclusief werkgeverslasten en overhead, ongeveer de gemelde 100.000,- Euro. Overigens vermeldt het NWO jaarverslag geen schatting van de kosten verbonden aan het indienen en beoordelen van aanvragen (alleen aantallen aanvragen en referentenrapporten zijn vermeld, niet de daaraan bestede tijd).

Hoe dan wel? Het antwoord is eenvoudig: ken tweede geldstroommiddelen toe op instellingsniveau/faculteitsniveau en doe dat op basis van prestaties uit het verleden. Allereerst is deze toewijzing spotgoedkoop zodat geen overhead verloren gaat. Ten tweede is deze toewijzing veel robuuster in die zin dat de onvermijdelijke ruis in het meten van onderzoekskwaliteit op instellingsniveau redelijk zal uitmiddelen.

8. Stimuleer private onderzoeksfinanciering

Een eenvoudige manier om tot een beter onderzoeksklimaat in Nederland te komen is het verruimen van het gebruik van private financiering. Kerndilemma hierbij is uiteraard de noodzakelijke garantie dat het onderzoek onafhankelijk kan plaatsvinden. De praktijk leert dat bedrijven vaak geen bezwaar hebben tegen een zeer beperkte invloed bij de aanwending van de middelen: zij realiseren zich dat universiteiten zelf veel beter in staat zijn topwetenschappers te selecteren en in te zetten. Van de andere kant leveren de nauwere contacten wel een bijdrage aan kennisuitwisseling. Uiteraard kan private financiering gestimuleerd worden door eenvoudige belastingmaatregelen.

9. Stimuleer concurrentie tussen instituten

Een telkens terugkerende vraag betreft het al dan niet gewenst zijn van concurrentie tussen Nederlandse kennisinstellingen. Mijn antwoord is helder: concurrentie is nadrukkelijk gewenst en leidt tot een algehele verbetering van de Nederlandse onderwijs- en onderzoeksproductie (zowel in kwantiteit als in kwaliteit). Let wel, ik bedoel hier nadrukkelijk concurrentie op instellingsniveau. Individuele wetenschappers vinden elkaar onder vrijwel alle omstandigheden om op voor hun interessante gebieden samen te werken: daar doet governance weinig aan toe of af.

Concurrentie zal leiden tot specialisatie van universiteiten, waarmee in Nederland minder instellingen elk gegeven vakgebied zullen bestrijken, maar wel met een hogere kwaliteit.

Wat is het nut van zes departementen Financiering in een klein land als het onze? Concurrentie dwingt universiteiten en hogescholen tot keuzes. Het afbouwen van richtingen waar men relatief zwak in is en het tegelijkertijd stimuleren van hun sterke richtingen zal er toe leiden dat de onderzoekskwaliteit in Nederland omhoog gaat, bij gelijkblijvende besteding van middelen. Daarmee zal ook de onderwijskwaliteit toenemen. Overigens is het stimuleren van concurrentie tussen instellingen niet erg ingewikkeld: zie de opmerkingen hierboven. Met name decentrale governance, toewijzing van zowel eerste als tweede geldstroom middelen op basis van prestaties op instellingsniveau en het stimuleren van sponsoring zal leiden tot de gewenste concurrentie.

Bas J. Werker

Prof.dr. Bas J.M. Werker (38) is hoogleraar Financiering en Econometrie aan de Universiteit van Tilburg. Hij heeft ervaring als departementshoofd en is daarmee verantwoordelijk voor het personeelsbeleid in zijn vakgebied. Daarnaast is hij actief betrokken bij zowel fundamenteel als toegepast onderzoek op het gebied van de financiering en mathematische statistiek. Tevens heeft hij ruime ervaring met gesponsorde en derde geldstroom wetenschappelijke projecten.

Corina Hendriks presenteert de D66-visie

SGP: De overheidstaak bij de aansturing en kaderstelling van universitair wetenschappelijk onderzoek

Jan Schippers

De Adviesraad voor Wetenschaps- en Technologiebeleid (AWT) heeft eind 2007 de wetenschappelijke instituten van de politieke partijen benaderd met de vraag welke landelijke kaders nodig of wenselijk zouden zijn voor universitair wetenschappelijk onderzoek. De Guido de Brès-Stichting, het wetenschappelijk instituut voor de SGP, vindt dit een belangrijk thema en wil ten aanzien hiervan de volgende vijf zaken onder de aandacht brengen:

1. De betekenis voor Nederland van actieve beoefening van wetenschappelijk onderzoek;
2. De inhoudelijke aansturing van universitair wetenschappelijk onderzoek door de overheid en de rol van NWO daarbij;
3. De betekenis van universitair personeelsbeleid voor het wetenschappelijk onderzoek;
4. De taak en rol van de overheid bij het stellen van normatieve kaders voor het wetenschappelijk onderzoek;
5. De gewenste alertheid van de overheid ten aanzien van de relatie tussen universiteiten en bedrijfsleven.

Deze vijf punten worden hieronder uitgewerkt en toegelicht.

De betekenis voor Nederland van actieve beoefening van wetenschappelijk onderzoek

Over het belang van wetenschappelijke kennis voor de Nederlandse economie en samenleving is al veel gezegd en geschreven. Hoewel wetenschappelijke kennis zich tegenwoordig razendsnel over de wereld verspreidt en de voorsprong van het land waar de kennis wordt ontwikkeld op het land waar de kennis 'slechts' wordt benut daarmee kleiner wordt, mag het belang van actieve wetenschapsbeoefening in Nederland niet worden onderschat. Een land waar kennisontwikkeling actief wordt beoefend is beter in staat haar eigen talent vast te houden en talent van elders aan te trekken, waarmee het gemiddeld kennisniveau van de bevolking positief wordt beïnvloed. Zo oefent, om een voorbeeld te noemen, Brainport Eindhoven met het Philips Science Park een grote aantrekkingskracht uit op hooggeschoolde kenniswerkers, die op hun beurt weer een aanzuigende werking hebben op velerlei hoogwaardige industrie. De fysieke nabijheid van internationaal zichtbare universiteiten speelt daarin een belangrijke rol en wel om drie redenen. In de eerste plaats verschaffen universiteiten een klimaat dat minder sterk wordt gekenmerkt door de druk van de commercie en van de aandeelhouders, hetgeen door wetenschappers van naam en faam veelal aantrekkelijker wordt gevonden. Bovendien stellen wetenschappers het op prijs hun onderzoek te delen met jong talent dat op universiteiten vaak in voldoende mate voorhanden is. Ten slotte is het niveau van de onderwijsvoorzieningen in een regio (van basisschool tot universiteit) voor internationale kenniswerkers een belangrijke overweging bij hun vestigingskeuze. Ze nemen immers voor hun eigen kinderen, juist ten aanzien van het onderwijs, uitsluitend genoegen met het beste.

Wetenschappelijk onderzoek is voor Nederland misschien nog wel belangrijker dan voor andere landen. Steeds meer vindt intensivering van concurrentie plaats waardoor belangrijker wordt dat een uniek concurrentievoordeel voorhanden is. Concurrentie op kosten wordt steeds lastiger gezien de groeiende positie van landen als India, China en de nieuwe EU-lidstaten. Nederland moet het daarom in de toekomst hebben van concurrentie op kwaliteit. Wetenschappelijk onderzoek kan daarvoor een cruciale input zijn.

De inhoudelijke aansturing van wetenschappelijk onderzoek door de overheid

Bij de bepaling van de rol van de overheid bij de inhoudelijke aansturing van het wetenschappelijk onderzoek kunnen vijf niveaus worden onderscheiden:

a. Op het eerste (hoogste) niveau zou de overheid een zeer beperkt aantal wetenschappelijke onderzoeksthema's kunnen aanwijzen die inhoudelijk sterk betrokken zijn op kenmerkende karakteristieken van Nederland, zoals voedsel, tuinbouw (flowers) en water. In dit verband past ook het thema de 'Nederlandse Gouden Eeuw': als *Dutch Golden Age* wereldwijd een heel sterk en multidisciplinair merk. Deze thema's zouden tot nationaal onderzoeksspeerpunt kunnen worden verheven. Bij een aanwijzing tot nationaal onderzoeksspeerpunt behoort een substantiële investering door de overheid buiten de begroting van vakministeries om. Hoofddoel is versnippering van onderzoeksmiddelen en te snel wisselende prioriteiten tegen te gaan.

Dit zou een uitstekende bestemming kunnen bieden aan een deel van de aardgasbaten, die nu veelal op een veel minder effectieve wijze in de wetenschappelijke wereld worden uitgezet. Het is een publiek geheim dat een substantieel deel van de aardgasbaten nu terecht komt bij wetenschappers die nadrukkelijk niet tot de top in hun vakgebied behoren en bezig zijn met onderzoek dat internationaal weinig zoden aan de dijk zet. Aan de aanwijzing tot nationaal karakteristiek onderzoeksspeerpunt moet uiteraard de voorwaarde verbonden worden dat vanuit Nederland in het recente verleden op een dergelijk terrein substantiële bijdragen van hoog wetenschappelijk niveau zijn geleverd. Bovendien moet er voldoende zicht zijn op gegarandeerde continuïteit voor een ruime periode van bijvoorbeeld 25 jaar. Onderzoeksterreinen zoals ICT en Genomics, hoe belangrijk op zich ook, zouden een claim op een dergelijke status niet kunnen laten gelden, omdat deze onderzoeksthema's op vele plaatsen in de wereld aan de orde zijn en de Nederlandse wetenschap hooguit een van de vele spelers op het drukbezette veld is. Bij de bepaling welke gebieden voor een dergelijke nationale prioritering in aanmerking moeten komen zou de AWT (meer dan de KNAW³) een belangrijke rol kunnen spelen.

b. Op het tweede niveau kan Nederland uit die wetenschapsgebieden die voluit in de internationale belangstelling staan en waarvoor substantiële infrastructurele investeringen nodig zijn om überhaupt internationaal mee te kunnen spelen (zoals bijvoorbeeld geldt voor Genomics), een keuze maken en die voor een periode van tenminste 15 jaar vastleggen. Dit zal in het algemeen onderzoek in het bètadomein betreffen, omdat in het gamma domein van materiële investeringen van vele tientallen miljoenen euro's meestal geen sprake is. De keuze die hier aan de orde is dient niet aan de universiteiten te worden overgelaten en ook niet te worden beïnvloed door belangen van individuele universiteiten. Uiteraard dienen (onafhankelijke) wetenschappers nauw bij dit keuzeproces te worden betrokken, maar de beslissing moet genomen worden op het niveau van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW), omdat de hiertoe benodigde investeringen (in belangrijke mate) aan de OCW-begroting onttrokken zouden moeten worden. Ook in dit selectieproces kan de AWT een belangrijke adviserende rol vervullen. Het aantal te kiezen speerpunten wordt bepaald door de hoogte van de Nederlandse ambities, die op haar beurt gerelateerd zal moeten zijn aan de begroting van OCW.

c. Op het derde niveau zal er speciale aandacht moeten zijn voor die onderzoeksgebieden waarop Nederland het internationaal uitstekend doet en waar de benodigde investeringen vooral in de personele sfeer liggen (alfa, bèta en gamma). Op dit niveau ligt een belangrijke rol voor NWO weggelegd.

³. Toelichting: De KNAW kiest haar nieuwe leden via coöptatie. Dat gaat goed als de werkelijke top van een bepaald vakgebied reeds lid is, zoals bij de bèta-wetenschappen en de medische discipline. De gamma-wetenschappen hebben echter de laatste decennia een enorme ontwikkeling doorgemaakt waar de KNAW blijkbaar onvoldoende oog voor heeft. Daarmee is een kloof ontstaan tussen sommige secties van de KNAW, zoals bij economie en recht, en de actuele wetenschapsbeoefening op deze terreinen. In een wat andere zin geldt dit ook voor de alfa-wetenschappen, waar de sporen van zogenaamde 'schoolvorming' vaak goed te zien zijn in het benoemingsbeleid van de KNAW. Het is riskant wanneer een dergelijk samengesteld orgaan een grote zeggenschap verkrijgt bij het bepalen van de prioritaire wetenschappelijke onderzoeksthema's.

De overheid zou NWO kunnen opdragen te komen tot de ontwikkeling van een instrument waarmee nationale onderzoeksprogramma's op een objectieve manier kunnen worden geclassificeerd als internationaal toonaangevend. Deze onderzoeksprogramma's worden dus niet geselecteerd vanwege hun maatschappelijke relevantie, maar puur op basis van de prestaties in het internationaal wetenschappelijk krachtenveld. Via NWO zou voor deze programma's gerichte extra steun beschikbaar moeten zijn voor een periode van circa vijf jaar. Bij de identificatie van deze toonaangevende onderzoeksprogramma's moet rekening worden gehouden met de verschillende normen en publicatietradities binnen de onderscheiden delen van de wetenschap. Het gaat hierbij dus niet om de bepaling welk onderzoek 'belangrijk' of 'minder belangrijk' is, maar puur om de vraag welke onderzoeksgebieden internationaal toonaangevende prestaties leveren die garant moeten staan voor een goede 'return on investment'. De huidige door NWO gehanteerde instrumenten zijn daartoe ongeschikt omdat ze veelal inzoomen op de individuele onderzoeker en sterk leunen op onderzoeksvoorstellen in plaats van 'past-performance'. De rol van NWO zou daarmee verschuiven van een granting organisatie die onderzoeksvoorstellen beoordeelt, naar een beoordelaar van de kwaliteit van lopende onderzoeksprogramma's. Dat is ongetwijfeld lastiger, maar verschaft wel een betere basis om extra onderzoeksmiddelen op effectieve wijze weg te zetten. Het gaat er daarbij om dat NWO bij de financiering van programma's zijn afweging primair baseert op grond van past-performance en niet op grond van onderzoeksvoorstellen 'sec'. Het is duidelijk dat met deze verschuiving in de rol van NWO de positie van haar eigen NWO-instituten heroverwogen zal moeten worden.

d. Op het vierde niveau bevindt zich het universitair wetenschappelijk onderzoek dat sterk gekoppeld is aan het wetenschappelijk onderwijs en daarom rechtstreeks vanuit de eerste geldstroom wordt gefinancierd. Op de inhoud en aard van dit wetenschappelijk onderzoek moet de overheid geen enkele invloed willen uitoefenen, behalve dat universiteiten via het SEP verantwoording dienen af te leggen over de kwaliteit ervan. De financiering van dit onderzoek moet eerder worden verruimd dan dat erop wordt bezuinigd, omdat de kwaliteit van het wetenschappelijk onderwijs hieraan rechtstreeks is gekoppeld. Bovendien moeten universiteiten dit onderzoek gebruiken als voedingsbodem en kweekvijver van onderzoekskernen zoals bedoeld onder 2b. en 2c. Verder zal via een toereikende eerste geldstroom de overheid bijdragen aan het waarborgen van de onafhankelijkheid en keuzevrijheid van kennisinstituten. De vrijheid van universitair onderzoek kan nog meer worden vergroot wanneer de universiteiten gezamenlijk (decentraal) een extra onderzoeksbudget te verdelen krijgen voor het opzetten van nationale en internationale onderzoeksprojecten die zij naderhand moeten verantwoorden via het hiervoor genoemde SEP.

e. Op het vijfde niveau gaat het niet langer om het wetenschappelijk onderzoek zelf, maar om de toepassing daarvan. In verschillende landen (VS, Ierland) vinden rondom universiteiten veel meer activiteiten plaats waardoor state-of-the-art wetenschappelijke kennis toegepast wordt in concrete producten met marktwaarde.

Voor een deel komt dit vanzelf tot stand zolang de markt die waarde ook inziet. De overheid kan hier echter wel een makelaars- en schakelrol vervullen waardoor meer gewaarborgd wordt dat de cruciale rol van wetenschappelijk onderzoek ook volledig ten goede komt aan de economische ontwikkeling van Nederland. Een voorbeeld hiervan zijn de innovatievouchers die in de toekomst uitbreiding verdienen. Met name het Midden- en Kleinbedrijf, dat meestal moeilijker toegang heeft tot universiteiten door informatieproblemen en transactiekosten, profiteert hiervan. Aangezien aangetoond is dat met name het Midden- en Kleinbedrijf een cruciale rol speelt bij innovaties, is het belangrijk hier voldoende aandacht aan te geven. Naast innovatievouchers gaat het dan bijvoorbeeld om maatregelen in de belastingssfeer, het bevorderen van informatieverstrekking en het stimuleren van universiteiten om hier werk van te maken.

De betekenis van universitair personeelsbeleid voor het wetenschappelijk onderzoek

Het bovenstaande houdt in dat de verantwoordelijkheid voor het kweken van jong talent nadrukkelijk moet worden gelegd bij de universiteiten, zonder directe inmenging van OCW en NWO. Nederlandse universiteiten zouden gestimuleerd moeten worden zich nog meer dan nu al het geval is toe te leggen op het scouten en begeleiden van jong internationaal talent. NWO moet in deze processen niet teveel interfereren, bijvoorbeeld door het te vroeg beschikbaar stellen van prijzen voor jonge wetenschappers die nog weinig hebben (kunnen) laten zien. Wel zou bij de identificatie van toonaangevende onderzoeksprogramma's als hierboven bedoeld onder 2b. en 2c. de mate waarin een onderzoeksprogramma jong talent heeft voortgebracht expliciet in de beschouwing moeten worden betrokken. Van belang is tevens dat jong talent voldoende ontwikkelingsmogelijkheden heeft zodat meer dan nu gewaarborgd wordt dat een belangrijk deel van de opgebouwde kennis binnen Nederland beschikbaar blijft. Dit is in eerste instantie de verantwoordelijkheid van universiteiten zelf, maar het onderstreept wel het belang van de hiervoor genoemde omschakeling naar beoordeling op onderzoeksprogramma's (waardoor meer ruimte ontstaat voor individuen die volgens universiteiten kansrijk zijn) en de infrastructuur rond universiteiten waardoor talent ook in een bredere kring rond universiteiten opgebouwde kennis kan inzetten.

De rol van de overheid bij het stellen van normatieve kaders voor wetenschappelijk onderzoek

De aard van de moderne wetenschap brengt met zich mee dat de werkelijkheid op reductionistische wijze wordt benaderd. Dit heeft enerzijds tot versnippering van de wetenschapsbeoefening geleid en anderzijds tot een werkelijkheidsbeschouwing die ver af staat van het leven van alledag, zoals dat door mensen wordt ervaren. Het heeft geleid tot een mechanistische benadering van planten, dieren en mensen. Er ontstaan daardoor materiële visies op het levensbegin en levenseinde en een groeiende aandacht voor biologisch voedsel, dierenwelzijn, en alternatieve geneeswijzen. Teveel staat de moderne wetenschapsbeoefening los van het doordenken van haar consequenties.

Hoewel organisaties als het Rathenau Instituut op gezette tijden studies op dit terrein doen verschijnen, is op het grondvlak van de wetenschapsbeoefenaars zelf daar nauwelijks aandacht voor. NWO zou kunnen bevorderen, dat onderzoek wordt gedaan naar de maatschappelijk-ethische gevolgen van natuurwetenschappelijk onderzoek, waarbij zowel onderzoekers uit de geestes- als de natuurwetenschappen worden betrokken.

De overheid heeft als taak te garanderen dat vitale waarden en normen, die het menselijk leven beschermen, het welzijn van mensen en de vrede in de samenleving bevorderen, worden nageleefd. De academische vrijheid is een groot goed en moet beslist door de overheid worden gerespecteerd. Maar die vrijheid is niet ongeconditioneerd, want zij verkeert in haar tegendeel wanneer deze wordt aangewend voor wetenschappelijk onderzoek of ontwikkelingen die universele – wat ons betreft: bijbelse - basiswaarden die de humaniteit en wezenlijke vrijheden beveiligen, teloor doen gaan.

De gewenste alertheid van de overheid ten aanzien van de relatie tussen universiteiten en bedrijfsleven

Een facet van het huidige overheidsbeleid ten aanzien van de initiatie en uitvoering van wetenschappelijk onderzoek is dat universiteiten en bedrijfsleven door middel van subsidies kunnen samenwerken aan onderzoeksprojecten. De SGP staat hier niet negatief tegenover, maar uit de praktijk blijkt dat alertheid geboden is met het oog op onbedoelde, opportunistische effecten. Soms blijkt in de praktijk dat de samenwerking tussen een universiteit en een onderneming hoofdzakelijk om reden van de te verkrijgen overheidssubsidie wordt aangegaan. Wanneer de subsidie op is, gaat de samenwerking ook ter ziele. Een ander argument is dat met deze vorm van subsidiëring niet de top-onderzoekers, maar het tweede of vaak zelfs het derde echelon op de kwaliteitsladder geprikkeld wordt. Het lopende BSIK-programma vertoont duidelijke trekken die voorgaande twee argumenten ondersteunen. Daarom is oplettendheid van de overheid gewenst bij het (financieel) stimuleren van samenwerkingsverbanden tussen universiteiten en bedrijfsleven. Wanneer universiteiten en bedrijfsleven iets voor elkaar kunnen betekenen, zouden ze elkaar ook op eigen kracht (dus zonder overheidssubsidie) moeten kunnen vinden. Dit laat onverlet dat de overheid wel een zinvolle rol kan vervullen bij het faciliteren van toepassingen van onderzoek, zoals hiervoor sub 2e. omschreven. Zoals in het voorgaande sub 2e. bepleit, is het juist goed wanneer er sprake is van een bijzonder open relatie tussen universiteit en bedrijfsleven, en dan met name het Midden- en Kleinbedrijf.

Uit het oogpunt van economische overwegingen is het wenselijk om eenvoudig toegankelijke subsidiestructuren voor de samenwerking tussen universiteiten en bedrijfsleven te creëren en/of te handhaven. Gegeven deze motivatie is het zuiverder wanneer dergelijke subsidies hoofdzakelijk uit de begroting van Economische Zaken worden gefinancierd en niet uit die van OCW.

drs. Jan A. Schippers.

Drs. J.A. (Jan) Schippers, geb. 1968, is sinds juni 2006 directeur van de Guido de Brès-Stichting, het wetenschappelijk instituut voor de Staatkundig Gereformeerde Partij. Daarvoor was hij van 1994-2006 beleidsadviseur van de ChristenUnie/SGP-fractie in het Europees Parlement. Hij studeerde staatkundige economie aan de Erasmus Universiteit te Rotterdam.

SP: Kaders voor onafhankelijkheid

De vraag wat goed wetenschappelijk onderzoek is, heeft tenminste twee typen antwoorden. Interne criteria voor goede wetenschap zijn wetenschapstechnische en methodologische criteria: wat vinden wetenschappers zelf goede wetenschap? Externe criteria waarderen wetenschap aan de hand van effecten die onderzoek of resultaten daarvan hebben op de omgeving van wetenschap – de maatschappij of belanghebbenden. Als de politiek kaders wil stellen aan wetenschappelijk onderzoek, dan moeten beide opvattingen van goed wetenschappelijk onderzoek in de overwegingen worden meegenomen. De SP vindt kaderstelling door de overheid noodzakelijk, maar wel met als doel de onafhankelijkheid van onderzoek zoveel mogelijk te waarborgen. Want onafhankelijk wetenschappelijk onderzoek is de beste manier om interne en externe criteria te verenigen.

Interne criteria voor goed wetenschappelijk onderzoek gaan over de vraag welke methoden het meest geschikt zijn om een bepaald wetenschapsgebied verder te ontwikkelen. Deze formulering is met opzet vaag, omdat het van het wetenschapsgebied afhangt wat "verder ontwikkelen" betekent en welke methodes daarvoor geschikt zijn. Natuurlijk is er sprake van een aantal methodologische uitgangspunten die breed gedragen worden, zoals het formuleren van falsifieerbare hypotheses (en daarmee het belang van empirie), de nadruk op causale verbanden en het idee dat wetenschappelijke vooruitgang is gebaat bij openbaarheid van onderzoeksgegevens. Dat betekent niet dat deze uitgangspunten onveranderlijk zijn of dat ze zonder meer voor alle wetenschapsgebieden gelden. Wiskundigen zijn niet op zoek naar causale verbanden en filosofen die zich beperken tot falsifieerbare hypotheses doen hun werk niet goed. Wat er nodig is voor het ontwikkelen van een wetenschapsgebied is afhankelijk van welke problemen op dat moment als het meest urgent worden ervaren. Is er twijfel over de juistheid van de heersende theorie dan is er behoefte aan kritieke experimenten en alternatieve theorievorming. Is er veel vertrouwen in een theorie, dan is er meer aandacht voor het vergroten van het toepassingsgebied ervan. Het valt niet te ontkennen dat persoonlijke ambities en belangen van instituten op zijn minst tijdelijk van invloed kunnen zijn op wat als urgent wordt beschouwd. Maar zeker als de ontwikkeling van de wetenschap over honderden jaren wordt beschouwd, is zij ertoe in staat gebleken dergelijke belangen te overstijgen en voor alles de vooruitgang van onze kennis te dienen.

Kennis lijkt een waarde op zich – maar daardoor is het nog geen ethisch neutrale term. Kennis is macht en de verdeling daarvan is politiek en moreel geladen. Er is daarnaast in de twintigste eeuw veel filosofische en maatschappelijke kritiek geweest op het vermeende blinde geloof in objectieve kennis; was de ontwikkeling van onze kennis over de waterstofbom nou wel vooruitgang te noemen? Als kennis niet per definitie goed is, wordt de vraag interessant: welk onderzoek is goed voor de mens of de maatschappij? Dan komen de externe criteria aan bod. Morele oordelen over wetenschappelijk onderzoek kunnen zich richten op de methode van onderzoek – denk aan dierproeven en aan de ophef over (sociaal-)psychologische experimenten als die van Stanley Milgram en Philip Zimbardo – en op welk onderzoek prioriteit moet krijgen – is kankeronderzoek

waardevoller dan wiskundig onderzoek? Zelfs dát bepaalde kennis wordt ontwikkeld kan aanleiding zijn tot morele overwegingen en politieke besluitvorming – volgens sommigen is onderzoek naar klonertechnieken verwerpelijk. Zo lijken interne en externe criteria haaks op elkaar te staan. Enerzijds leidt het ideaal van objectieve kennis tot immorele toepassing ervan en anderzijds beknotten maatschappelijke idealen de vrije ontwikkeling van kennis.

Maar het kan nog erger. De manier waarop onderzoek op dit moment georganiseerd wordt, leidt ertoe dat het in steeds mindere mate voldoet aan niet alleen interne, maar ook externe criteria. Neem bijvoorbeeld medisch onderzoek. De farmaceutische industrie speelt een grote rol in de ontwikkeling van nieuwe geneesmiddelen. De farmaceutische industrie heeft behalve een positieve bijdrage aan de volksgezondheid echter ook economische belangen. Het is de vraag of onderzoek betaald door farmaceuten altijd onafhankelijk genoeg is. In internationale medische tijdschriften zijn de laatste jaren nogal eens voorbeelden te vinden waaruit blijkt dat deze onafhankelijkheid onder druk staat. Zo blijkt dat gesponsorde onderzoeken tot positievere uitkomsten leiden dan niet-gesponsorde onderzoeken. Resultaten die niet positief uitpakken voor het commercieel belang worden niet gepubliceerd of worden onder druk van de bedrijven anders geïnterpreteerd. Zelfs ernstige bijwerkingen worden soms verzwegen. Soms wordt de commerciële aanpak van farmaceutische bedrijven verdedigd met het argument dat zij er belang bij hebben te vernieuwen en dat de samenleving daar beter van wordt, omdat zo steeds betere medicijnen beschikbaar worden. Helaas blijkt dat het overgrote deel van het budget opgaat aan onderzoek naar medicijnen die net genoeg afwijken van succesvolle geneesmiddelen om een patent te rechtvaardigen. De ontwikkeling van innovatieve geneesmiddelen blijft achter. Zeker waar het geneesmiddelen betreft waar geen grote markten voor zijn in rijke landen, zoals het onderzoek naar weesgeneesmiddelen, geneesmiddelen voor kinderen en geneesmiddelen voor ziekten in de derde wereld.

De farmaceutische industrie is van een innovatie-industrie geworden tot een marketingmachine, concludeert Marcia Angell, voormalig interim-hoofdredacteur van *The New England Journal of Medicine* in haar boek *'The Truth about the Drugs Companies'*. De beïnvloeding van de farmaceutische industrie op de richting en soms ook de inhoud van geneesmiddelenonderzoek is een duidelijk voorbeeld van de nadelige invloed van commerciële belangen op de kwaliteit van onderzoek. Hierdoor komt niet alleen de geloofwaardigheid van en het vertrouwen in de wetenschap in het geding. De onafhankelijkheid en openbaarheid van medisch wetenschappelijk onderzoek is van groot belang voor een objectieve beoordeling van medische (bij-)effecten van een geneesmiddel, het bewaken van de belangen en de veiligheid van de patient.

Niet alleen het geneesmiddelenonderzoek staat op deze manier onder druk. Door de nadruk op toepassingsgericht onderzoek en op valorisatie staat de academische onafhankelijkheid en daarmee de geloofwaardigheid van wetenschappelijk onderzoek op de tocht. In het KNAW-advies *'Wetenschap op bestelling'* (2005) valt te lezen: 'Publicaties en informele gesprekken suggereren dat ontsporingen optreden: de opzet van onderzoek, de gegevensverzameling en de interpretatie worden soms aangepast om een voor de opdrachtgever gunstige uitkomst te krijgen en de publicatie van die uitkomst wordt soms

verhinderd, vertraagd of aangepast aan de wensen van de opdrachtgever.' De bijdrage van de overheid aan deze situatie is tweeledig. Het blijkt dat ook de overheid als opdrachtgever van onderzoek druk uitoefent om tot gewenste onderzoeksresultaten te komen. Maar het probleem is vooral de manier waarop de overheid de financiering van wetenschappelijk onderzoek heeft georganiseerd. Universiteiten zijn sterk afhankelijk van de derde geldstroom, een geldstroom die beïnvloeding door opdrachtgevers importeert. Het ideaal dat goed wetenschappelijk onderzoek vooral relevant moet zijn voor de samenleving heeft ertoe geleid dat beïnvloeding door belanghebbenden in die maatschappij van wetenschappelijk onderzoek is georganiseerd. Omdat deze beïnvloeding via financiering loopt, zijn het voornamelijk de kapitaalkrachtige belanghebbenden die serieus invloed kunnen uitoefenen.

In zijn jaarrede 'markt en ziel' van 2007 constateerde Frits van Oostrom, president van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen 'Het infiltreren van de markt in de universiteit is makkelijk gegaan omdat de wetenschappers te weinig ruggengraat hebben getoond. Zij hebben te vaak gedacht dat zij er op vooruit zouden gaan met modern marktdenken.' Het voornemen van minister Plasterk van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap om wetenschappers een vast percentage van de opbrengsten van hun uitvinding te beloven, noemt Jan Vandenbroucke, professor klinische epidemiologie aan het Leids Universitair Medisch Centrum het einde van de ware wetenschap. 'Door het voornemen van Plasterk zullen universiteiten en universitair medische centra zich verplicht voelen om wetenschappers te stimuleren tot het nemen van patenten, het aangaan van contracten met industrieën en het opzetten van eigen bedrijven. Dat leidt rechtstreeks tot de situatie dat onderzoek wordt geleid door de financieel belanghebbenden; zij bepalen wat er wordt onderzocht en hoe. Zo verdwijnt de mogelijkheid tot open discussie – en aangezien dat de essentie van wetenschap is, kan men vrezen voor het einde van wetenschap.' In de Verenigde Staten is al sinds 1980 per wet geregeld dat onderzoeksinstellingen en uitvinders hun ontdekkingen kunnen verkopen aan de industrie. Marcia Angell, voormalig-interim hoofdredacteur van *The New England Journal of Medicine* wees op de negatieve invloed van deze commercialisering op de medische wetenschap: *'One of the results has been a growing pro-industry bias in medical research – exactly where such bias doesn't belong. Faculty members who had earlier contented themselves with what was once referred to as a 'threadbare but genteel' lifestyle began to ask themselves, in the words of my grandmother, 'If you're so smart, why aren't you rich?'*

Wie bepaalt wat relevant en goed is voor de maatschappij? Het primaat voor zulke besluiten moet liggen bij de – democratisch gecontroleerde – overheid; daar moeten we 'met zijn allen' over gaan, niet alleen de kapitaalkrachtige belangenbehartigers. Vooral in gevallen waar de methode van wetenschappelijk onderzoek of de toepassing ervan ingrijpende menselijke of maatschappelijke gevolgen heeft, moet de overheid haar verantwoordelijkheid nemen en kaders stellen. De onafhankelijkheid en daarmee de geloofwaardigheid van wetenschappelijk onderzoek is voor de SP een waarde die voor de samenleving van zeer groot belang is. Een open democratie veronderstelt fundamenteel en door nieuwsgierigheid gedreven onderzoek.

De vrije ontwikkeling van betrouwbaar onderzoek is in het geval van geneesmiddelenonderzoek van duidelijk levensbelang, maar op andere gebieden niet minder belangrijk. De SP pleit voor flinke terughoudendheid bij het stellen van kaders; ook het stellen van kaders is een vorm van beïnvloeding, in dit geval politieke beïnvloeding. Maar de overheid moet er wél al het mogelijke aan doen om de onafhankelijkheid van wetenschappelijk onderzoek te waarborgen. De interne criteria van goed wetenschappelijk onderzoek veronderstellen een centraal criterium voor goed wetenschappelijk onderzoek: onafhankelijkheid. Dat is niet tegengesteld aan de belangen in de maatschappij, maar is juist een noodzakelijke voorwaarde voor de belangrijke rol die wetenschap in de samenleving speelt en moet spelen.

Diederik Olders en Ineke Palm

Ing. Diederik Olders is medewerker van het Wetenschappelijk Bureau van de SP. Na zijn studie technische bedrijfskunde was hij freelance tekstschrijver en begon hij een studie filosofie. Ook was hij docent argumentatieleer en debatteren. Voor de SP doet hij nu onderzoek naar wijk en- en buurtenbeleid.

Dr. Ineke Palm is medewerker van het Wetenschappelijk Bureau van de SP. Na haar studie epidemiologie is zij werkzaam geweest aan een promotieonderzoek op het Nijmeegse Huisartseninstituut. Vanaf 1994 is zij werkzaam als beleidsmedewerker Zorg in de Tweede Kamerfractie van de SP, waar ze nog de medische ethiek doet.

Politieke visies op universitair onderzoek

Inleiding

Welke rol moet het universitair onderzoek vervullen, en voor wie? Onder welke voorwaarden kan het dat doen? Wie moet het betalen, en wat moeten universiteiten precies voor dat geld doen? Het zijn enkele van de vragen die politieke partijen meer of minder uitgebreid beantwoorden in hun meest recente verkiezingsprogramma's (voor de verkiezingen van november 2006). Onderstaand vindt u een inventarisatie van de hoofdpunten uit de verkiezingsprogramma's over universitair onderzoek die is opgesteld ten behoeve van een discussiemiddag over landelijke kaders aan universitair onderzoek op 21 februari 2008. De discussiemiddag is voor een, door de AWT, op te stellen advies over de sturing van universitair onderzoek. De standpunteninventarisatie wordt ingeleid met enkele algemene waarnemingen over het onderzoekstelsel en de rol van universiteiten daarbinnen. Het stuk besluit met een korte bespreking van het huidig rijksbeleid over wetenschappelijk onderzoek.

Universiteiten en de Nederlandse overheid

Universiteiten zijn doorgaans instellingen met een respectabele leeftijd, van soms honderden jaren. De Leidse universiteit, de oudste in Nederland, werd in 1575 door Willem van Oranje opgericht. Groningen en Utrecht volgen in de 17e eeuw, de beide Amsterdamse universiteiten ontstonden in de 19e eeuw. De jongste universiteit van Nederland, die van Maastricht, bestaat in 2008 32 jaar. Het is al een tijd geleden dat universiteiten werden opgeheven, de laatste universiteiten die dat overkwam zijn die van Franeker en Harderwijk, in 1811. Universiteiten zijn instituten die al lange tijd een waarde vervullen voor de samenleving, zo is te concluderen uit hun leeftijd en voortbestaan.

De universiteiten hebben zich in de loop van de tijd ontwikkeld van onderwijsinstituten tot instituten waarin onderwijs en onderzoek elkaar ondersteunen en onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. De eenheid van onderzoek en onderwijs, zoals door Von Humboldt in de 19e eeuw voorgesteld, vormt nog steeds de basis van de Nederlandse universiteiten. De dubbele doelstelling komt naar voren in de formulering van de WHW: 'universiteiten verzorgen wetenschappelijk onderwijs en verrichten wetenschappelijk onderzoek'. Er is ook een maatschappelijke doelstelling aan toegevoegd: 'universiteiten hebben ook als doel kennis over te dragen ten behoeve van de maatschappij'. Deze trits aan taken voor universiteiten is overigens in veel landen terug te vinden.

Het belang dat de overheid stelt in de universiteiten blijkt uit de financiering van universiteiten. Universitair onderzoek wordt voor een groot deel (ca 75%⁴) gefinancierd uit de publieke middelen. Daarnaast worden universiteiten bekostigd om wetenschappelijk onderzoek uit te voeren.

⁴ Eerste en tweede geldstroom gezamenlijk. Zie hiervoor AWT, *Een vermogen betalen. - De financiering van universitair onderzoek* (2005)

De omvang van de onderzoeksbekostiging is groot: in 2006 had de eerstegeldstroom-rijksbijdrage een omvang van 3,2 miljard euro; 1,5 miljard hiervan had volgens het landelijk bekostigingsmodel betrekking op onderzoek (VSNU, 2006). Deze middelen worden overigens als lump-sum uitgekeerd: universiteiten kunnen het totaalbedrag naar eigen inzicht besteden (binnen hun drie doelstellingen). De financiering van universiteiten speelt een belangrijke rol in de financiering van de totale investeringen in onderzoek en ontwikkeling. Zo wordt in het Hoger Onderwijs en Onderzoek Plan (HOOP) 2004 al aangegeven dat van de Nederlandse investeringen in onderzoek en ontwikkeling de helft voor rekening van de overheid komt. De ene helft daarvan (dus een kwart van het totaal) gaat direct naar de universiteiten, de andere helft besteedt de overheid via tweede geldstroom (NWO en KNAW), aan technologische instellingen (TNO, GTI's), of via andere subsidie- en innovatieprogramma's.

De doelstelling van universiteiten wordt in de wet niet nader toegelicht of gespecificeerd: de WHW heeft vooral betrekking op de organisatie en het beheer. De bepaling van de inhoud van het onderzoek wordt binnen de universiteiten zelf bepaald. Zo stellen universiteitsbesturen, decanen, instituutdirecteuren en hoogleraren zelf hun onderzoeksprogramma's vast, en benoemen de universiteiten zelf hun hoogleraren. De universiteiten hebben, ook in internationaal opzicht, een behoorlijke autonomie. Deze autonomie is toegenomen in de afgelopen decennia. Universiteiten zijn ondermeer met de invoering van de Wet Modernisering Universitair Bestuur (MUB) op meer afstand van de overheid gezet, de instelling van de Raden van Toezicht boven de Colleges van Bestuur is hiervan een duidelijk teken. Er ligt desalniettemin wel een rol van de overheid, zo realiseert het kabinet zich in zijn recente beleidsdocument 'Strategische agenda voor het hoger onderwijs, onderzoeks- en wetenschapsbeleid': 'De sterk vergrote autonomie voor universiteiten en hogescholen ging gepaard met een terugtrekkende overheid, die zich vooral richtte op haar verantwoordelijkheid voor het functioneren van het stelsel. Een terugtrekkende overheid kan echter geen afwezige overheid betekenen. De overheid moet explicieter dan tot nu toe het geval is invulling geven aan haar stelselverantwoordelijkheid.' Aan het slot van dit stuk komt het kabinetsbeleid kort aan de orde.

In de verkiezingsprogramma's voor de tweede-kamerverkiezingen in november 2006 formuleren bijna alle politieke partijen voorstellen voor nieuw of aanpassingen van bestaand beleid voor universitair onderzoek. Een blik op de verkiezingsprogramma's levert het volgende beeld op van de landelijke 'kaders' die politieke partijen willen stellen aan universitair onderzoek.

Wetenschappelijke zwaartepunten, focus en massa in onderzoek

Het CDA-programma pleit voor meer focus en massa in het wetenschappelijk onderzoek om het competitief vermogen van Nederland te versterken.

Dit moet tot stand komen door de uitwerking van strategische keuzen, waarbij de sleutelgebieden verder ontwikkeld moeten worden.

De PvdA kiest een geheel andere route. Wetenschappelijke kwaliteit moet het primaire criterium voor financiering zijn, en niet de door de overheid aangewezen sleutelgebieden. In plaats van het kunstmatig aanwijzen van topcentra, moeten mechanismen worden gebruikt die topkwaliteit vanzelf

samenbrengen, bijvoorbeeld door persoonsgerichte steun die los staat van instellingen. De Christenunie pleit voor bescherming van het onderwijs en onderzoek op het gebied van de geesteswetenschappen.

Maatschappelijke doelstellingen van onderzoek en valorisatie van onderzoek

In de afgelopen jaren is de aandacht voor de bijdrage van wetenschappelijk onderzoek aan economie en samenleving vergroot.⁵ Dit komt naar voren in de verkiezingsprogramma's. Het CDA pleit voor extra investeringen in innovatie en kennis, en pleit daarbij voor extra aandacht voor de exportmarkten. Belangrijke themagebieden voor het CDA zijn duurzaamheid, schone energie en innovatieve zorg. Het CDA pleit daarbij voor (zie boven) een verdere ontwikkeling van de sleutelgebieden. D66 pleit voor het uitvoeren van de voorstellen van het Innovatieplatform (met de nadruk op generieke maatregelen).

De VVD ziet open innovatie als belangrijk middel om te zorgen voor versterking van de Nederlandse economie: bedrijven (grootbedrijf en MKB), kennisinstellingen, universiteiten hogescholen en de overheid moeten gezamenlijk innoveren om tot deze versterking te komen.

Ook de SGP ziet veel in samenwerking. De partij pleit voor het stimuleren van hogescholen en universiteiten om meer aansluiting te zoeken bij het bedrijfsleven. Daarnaast wil de SGP NWO uitbreiden met een cluster voor toegepast wetenschappelijk onderzoek.

Kwaliteit van onderzoek

Wetenschappelijke kwaliteit van onderzoek is voor de PvdA zo belangrijk dat die het primaire criterium voor financiering moet zijn: Excellent fundamenteel onderzoek is voor de PvdA de basis voor innovatie. Ook de VVD hecht belang aan excellentie en richt dit in het verkiezingsprogramma meer op instellingsniveau: universiteiten en hogescholen moeten naar de top. De Nederlandse universiteiten en hogescholen moeten ambitieuzer worden: meer vragen van zichzelf en van de studenten. GroenLinks vraagt om meer ruimte voor hogescholen en universiteiten om zich te onderscheiden, dit moet leiden tot hogere kwaliteit. D66 vraagt expliciet om meer ruimte voor excellent onderzoek. De verkiezingsprogramma's gaan niet in op de vraag of deze excellentie zich binnen specifieke gebieden (toppen) moet manifesteren of dat het Nederlands onderzoek over de gehele breedte van hoge kwaliteit moet zijn (hoogvlakke).

Onafhankelijkheid en autonomie van instellingen, verantwoording

Voor het CDA zijn scholen, universiteiten, zorginstellingen, woningbouwverenigingen en welzijnsinstellingen geen filialen van de overheid. Verantwoordelijkheden moeten worden gelegd bij knooppunten van relaties tussen deze instellingen met hun "stakeholders", zoals studenten, patiënten en huurders. Toezichhouders of inspecties zijn niet voldoende.

De SP vraagt om meer aandacht voor de opbrengsten van onderzoek voor de toekomst, minder naar direct meetbare resultaten. De VVD pleit voor

5 De VSNU bracht in 2005 haar position paper "Onderzoek van waarde, activiteiten van universiteiten gericht op kennisvalorisatie" uit. De AWT heeft hieraan onder meer gerefereerd in de adviezen "Alfa en Gamma stralen - Valorisatiebeleid voor de Alfa- en Gammawetenschappen"(2005) en *De waarde van weten. De economische betekenis van universitair onderzoek'*(2005)

vertrouwen vooraf en controle achteraf. In de ogen van deze partij smooit georganiseerd wantrouwen te vaak het eigen initiatief en ondernemingszin. Toetsing moet in ieder geval plaatsvinden op het gebied van samenwerking tussen instellingen.

Differentiatie en samenwerking tussen universiteiten

Diverse partijen geven in verkiezingsprogramma's aan voorstander te zijn van een intensievere samenwerking tussen Nederlandse en buitenlandse onderzoeksinstellingen. Dit geldt voor CDA, PvdA en SGP.

Ook de VVD besteedt aandacht aan samenwerking. Zij is van mening dat toponderzoek gediend is bij intensieve samenwerking tussen universiteiten en hogescholen op innovatief, kapitaalintensief, inter- en/of multidisciplinair gebied. Instellingen zullen daarop worden getoetst. Samenwerking in open innovatie: tussen bedrijven en kennisinstellingen, universiteiten en hogescholen en de overheid wordt door de VVD ondersteund.

GroenLinks pleit juist (zie boven) voor ruimte voor de universiteiten zich te kunnen onderscheiden.

Positie van onderzoekers

Vrijwel alle partijen besteden aandacht aan de waarde van onderzoekstalent. Hoofdpunten zijn het aantrekken van buitenlandse topwetenschappers en het wegnemen van barrières hiervoor; het verbeteren van de positie van jonge onderzoekers en het binden van de toppers aan het Nederlandse onderzoek.

PvdA geeft daarnaast meer in algemene zin aan dat werken in wetenschap aantrekkelijker moet worden. GroenLinks is van mening dat er afspraken met universiteiten moeten worden gemaakt om meer vrouwen, migranten en jonge mensen in dienst te laten treden. Ook D66 vindt dat de positie van vrouwen in de wetenschap verbeterd moet worden.

SP, D66 en Groenlinks vragen specifiek aandacht voor het verbeteren van doorstroommogelijkheden van jonge onderzoekers.

Omvang en wijze van financiering

PvdA, SP en GroenLinks vragen om hogere investeringen voor wetenschappelijk onderzoek en hoger onderwijs. De SP vindt het daarbij belangrijk dat het moet gaan om onafhankelijk onderzoek en dat er meer publiek geld voor onderzoek en ontwikkeling moet komen. De VVD is juist van mening dat een groter deel van het budget voor onderzoek uit private middelen moet komen, onder meer met onderzoekscontracten en het uitventen van intellectueel eigendom. De Christenunie stelt op dit punt dat onderwijsinstellingen er voor dienen te waken dat private financiering niet ten koste gaat van de onafhankelijkheid en de creativiteit van het onderzoek, bijvoorbeeld door gedragscodes. De SP heeft een vergelijkbaar standpunt.

Zoals hierboven al aangegeven, moet volgens de PvdA wetenschappelijke kwaliteit het primaire criterium voor financiering zijn. De PvdA is geen voorstander van de door de overheid aangewezen sleutelgebieden. SGP wil juist NWO, de belangrijkste tweede-geldstroombron, uitbreiden met een cluster voor toegepast wetenschappelijk onderzoek.

Ethiek en wetenschapsbeoefening

Enkele partijen stellen ethische kaders bij het doen van onderzoek. Dit geldt voor de Christenunie met name voor nano-, bio- en gentechnologie, en medisch onderzoek. De SGP noemt op dit punt genetisch en embryo-onderzoek.

Zowel SP als Christenunie geven aan dat bij private financiering (of opdrachtonderzoek in het algemeen) de onafhankelijkheid van onderzoekers niet in gevaar mag komen. De Christenunie ziet hiervoor een gedragscode voor onafhankelijk onderzoek als een goed instrument.

D66 pleit voor grote terughoudendheid in het toepassen van dierproeven, de Partij voor de Dieren wil deze zonder meer verbieden. Beide partijen zijn voorstander van het ontwikkelen van alternatieve onderzoeksmethoden.

Visies van politieke partijen over universitair onderzoek

De politieke partijen gaan uit van de rol van de universiteit als een van de dragers van onze kennisinfrastructuur, en stellen geen fundamentele vragen bij die rol of bij de plaats van de universiteiten in het wetenschappelijk bestel. De partijen hebben veel aandacht voor de bijdrage van wetenschappelijk onderzoek aan de samenleving (valorisatie). Het gaat er vooral om op welke wijze het onderzoek het meest kan bijdragen aan de samenleving. Ook de autonomie van instellingen wordt ondersteund. Dat geldt tevens voor de 'academische vrijheid', ook een belangrijk onderdeel van het 'Humboldtiaanse' universiteitsideaal.

Overeenkomsten

Een belangrijke doelstelling van het universitair onderzoek, die verschillende partijen expliciet aangeven, is om met het universitair onderzoek de Nederlandse concurrentiepositie in Europees en internationaal verband te versterken. Daarvoor is een hoogwaardige kennisinfrastructuur essentieel. Veel partijen vragen aandacht voor de vorming van jong onderzoekstalent en het aantrekkelijk maken en behouden van Nederlandse wetenschap voor top-onderzoekers. Tevens is aandacht voor samenwerking met het bedrijfsleven.

Er lijkt weinig discussie te bestaan over de noodzaak tot het handhaven en verbeteren van de kwaliteit van onderzoek. Een volgend onderwerp waarover geen verschil van mening is, is het streven naar focus en massa; concentratie van onderzoeksinzet op bepaalde gebieden is gewenst.

Tenslotte benadrukken veel partijen het belang van het versterken van de relaties tussen instellingen en samenleving.

Verschillen

Vershil van inzicht bestaat over de wijze waarop zwaartepuntvorming tot stand moet komen. Dat kan via selectiemechanismen die topkwaliteit vanzelf samenbrengen, zoals in het PvdA-programma naar voren komt, of door inhoudelijke prioritering op nationaal niveau, uitgaande van de behoeften en potentie van het Nederlands wetenschapsbestel en de samenleving. Hiermee hangt de vraag samen (en daarover is ook verschil van mening) welke rol de sleutelgebieden, als landelijke zwaartepunten gebaseerd op wetenschappelijke kwaliteit en maatschappelijke relevantie, moeten spelen in keuzes binnen het universitair onderzoek. Er is verschil van mening of de sturing van de wetenschap vanuit de wetenschappers moet plaatsvinden of vanuit een algemene inhoudelijke regie op nationaal niveau.

Alle partijen ondersteunen het streven naar kwalitatief hoogwaardig onderzoek. De rol van onderzoekers en van instellingen in het streven van excellentie verschilt echter. De PvdA pleit voor sturing op kwaliteit op het niveau van onderzoekers. Andere partijen vinden de kwaliteit op instellingsniveau belangrijk, zoals blijkt uit opvattingen dat de instellingen zich internationaal moeten bewijzen, en dat de universiteiten door samenwerking met elkaar of andere instellingen of bedrijven hun kwaliteit moeten vergroten. Daarnaast zijn partijen het niet eens over de wijze van financiering van (fundamenteel) wetenschappelijk onderzoek: dat moet meer privaat worden gefinancierd dan nu (zoals de VVD voorstaat) of juist meer uit publieke middelen (SP en Groenlinks).

De Strategische agenda voor het hoger onderwijs-, onderzoek- en wetenschapsbeleid van het kabinet Balkenende IV

In november 2007 bracht het kabinet zijn strategische agenda voor het hoger onderwijs-, onderzoek- en wetenschapsbeleid uit. Deze strategische agenda gaat onder meer in op het universitair onderzoek. Veel van de onderwerpen die hierboven zijn besproken, komen aan de orde in de strategische agenda. Uiteraard is een aantal onderwerpen uit de verkiezingsprogramma's van de coalitiepartijen herkenbaar in het kabinetsbeleid.

De AWT ging in zijn briefadvies 'de strategische plannen van TNO, NWO en KNAW' (2006) in op landelijke kaders aan universitair onderzoek. De Strategische agenda zal hieronder kort worden besproken op basis van de lijnen die de AWT in zijn advies uitzette.

De AWT was van mening dat de richtinggevende kaders ten aanzien van het onderzoekstelsel onvoldoende ontwikkeld waren. De belangrijkste punten die volgens de AWT opgehelderd moesten worden om onderzoekinstellingen voldoende houvast te geven bij de invulling van hun taken en strategie kunnen als volgt worden samengevat:

De Raad formuleerde in de eerste plaats enkele basisvoorwaarden (die in ieder geval in orde moeten zijn) op de volgende gebieden: de onderzoekskwaliteit; de internationale oriëntatie van onderzoek en het opleiden, aantrekken en behouden van talentvolle onderzoekers.

Naast deze basisvoorwaarden vraagt de AWT in het advies om algemene beleidskeuzes (kaders) over:

1. Breedte en diepte van de wetenschapsbeoefening
2. Taakdifferentiatie in het onderzoekstelsel
3. Concurrentie of samenwerking tussen instellingen
4. De verhouding tot een centraal sturende rol van de overheid en de mate waarin zij terugtreedt.

In de Strategische agenda komen de drie voornoemde basisvoorwaarden van de AWT duidelijk naar voren. Gesteld wordt dat 'het wetenschappelijk onderzoek zich moet kunnen meten met het beste in de wereld'. Aandacht wordt besteed aan de afstemming met het beleid van de EU, en aan de opleiding en doorstroommogelijkheden van jong onderzoekstalent.

De strategische agenda stelt: 'Investeren in toptalent ziet dit kabinet als dé weg om grensverleggende wetenschap te stimuleren en ervoor te zorgen dat ons land wetenschappelijk gezien kan blijven aansluiten bij de wereldtop.'

Ten aanzien van het eerste punt (Breedte en diepte van de wetenschapsbeoefening) worden in de Strategische agenda nadere aanzetten gegeven. Wel vermeldt de Strategische agenda mechanismen die voor focus en massa moeten zorgen: 'Het belangrijkste sturingsmechanisme is nog wel dat van de onderzoekers zelf. Zij richten zich op het meest kansrijke onderzoek en weten zelf het beste waar hun beste vakgenoten werken en waar het klimaat voor hun onderzoek het gunstigste is. Zo zorgen zij ervoor dat 'vanzelf' kernen ontstaan van excellent en grensverleggend onderzoek.' 'Voor de keuze tussen wetenschapsgebieden zijn andere mechanismen nodig, en moeten prioriteiten worden gesteld in de financiering.' Voorbeelden hiervan zijn universitaire federaties; onderzoekscholen; sectorplannen; NWO-programma's (FOM); regieorganen; Bsik-projecten en FES-initiatieven.

Het tweede en derde punt (taakdifferentiatie in het onderzoeksbestel, en concurrentie of samenwerking tussen instellingen) komen niet duidelijk naar voren in de strategische agenda. Veel meer nadruk ligt op de taak die instellingen hebben in het aantrekken, selecteren en faciliteren van toponderzoekers. De samenwerking tussen de drie TU's, de medische centra en de onderzoekscholen wordt ondersteund. Overigens stelt het regeerakkoord van het kabinet Balkenende meer in algemene zin dat samenwerking (tussen kennisinstellingen, maar ook met bijv. bedrijfsleven) noodzakelijk is voor het innoverende vermogen van de Nederlandse economie.

Dan het vierde punt: de rol van de overheid in de sturing van het stelsel.

Autonomie van instellingen is het uitgangspunt van het huidige kabinet (en overigens ook van de AWT): 'De huidige sturingsfilosofie, gebaseerd op het beginsel van 'autonome instellingen', blijft ook de komende jaren het uitgangspunt.' In dezelfde Strategische agenda, te beschouwen als concept-HOOP, staat echter ook: 'De sterk vergrote autonomie voor universiteiten en hogescholen ging gepaard met een terugtrekkende overheid, die zich vooral richtte op haar verantwoordelijkheid voor het functioneren van het stelsel. Een terugtrekkende overheid kan echter geen afwezige overheid betekenen. De overheid moet explicieter dan tot nu toe het geval is invulling geven aan haar stelselverantwoordelijkheid.'

In de Strategische agenda wordt de autonomie en eigen verantwoordelijkheid van de instellingen gekoppeld aan een heldere wijze van verantwoording. Op specifieke gebieden worden randvoorwaarden geformuleerd, bijvoorbeeld op het gebied van personeelsbeleid, de inhoud van onderzoek (nadruk op prioriteitsgebieden) en bekostiging (M€100 wordt overgeheveld van de eerste naar de tweede geldstroom). Het veld zorgt voor de sturing binnen wetenschapsgebieden (dat doen de onderzoekers). De sturing tussen de wetenschapsgebieden gaat via de in de strategische agenda vermelde mechanismen, als de voornoemde samenwerkingsverbanden, regieorganen etc. In veel van deze mechanismen heeft de overheid wel weer zeggenschap.

Conclusie

De overheid heeft, met name in haar rol van financier en wetgever, een belangrijke functie in het richting geven aan het universitair onderzoek.

Het is interessant om te zien dat er, naast de verschillen die er tussen de diverse politieke visies bestaan, overeenstemming is over de behoefte aan uitstekend wetenschappelijk onderzoek en de bijdrage daarvan aan de Nederlandse samenleving. Hoe de onderzoekers en universiteiten moeten worden gestuurd, zodat zij in hun streven naar het bereiken van wetenschappelijke erkenning, direct of indirect ook hun bijdrage aan de samenleving leveren, is een vraag die de partijen echter op verschillende wijzen beantwoorden. De belangrijkste vraag lijkt te zijn welke rol de overheid moet spelen en tot hoever de zeggenschap van de overheid moet gaan, in het licht van de toegenomen autonomie van de instellingen en de steeds belangrijker wordende rol van stakeholders en van andere overheden op Europees en regionaal niveau.

Jaap Overbeek
AWT

Jaap Overbeek

Verslag van de discussiebijeenkomst

Op 21 februari 2008 vond in Den Haag de discussiebijeenkomst plaats die de AWT organiseerde in het kader van het advies over de sturing van het universitair onderzoek. Doel van de bijeenkomst was om politieke vertegenwoordigers uit te dagen aan te geven welke kaders voor het universitair onderzoek door de rijksoverheid gesteld moeten worden. Hieronder volgt een kort verslag van de presentaties en discussie.

Inleiding

De uitdaging tot het opstellen van een essay over landelijke kaders aan universitair onderzoek was door drie partijen aangenomen. Eerst werden er presentaties gegeven van deze essays. Corina Hendriks presenteerde het essay van Bas Werker van D66; Jan Schippers deed dat voor het essay van SGP en tenslotte werd de SP-bijdrage van Diederik Olders en Ineke Palm ingeleid. Erna volgde een presentatie van AWT-medewerker Jaap Overbeek die de overige verkiezingsprogramma's en stukken van het kabinet had doorgenomen. Vervolgens reageerden twee referenten: Arie Rip, emeritus hoogleraar filosofie van wetenschap en techniek en Rien Meijerink, voorzitter van de Raad voor de Volksgezondheid en Zorg, voorzitter van de Raad van Toezicht (RvT) van de Universiteit Utrecht (en tevens voorzitter van het verband van voorzitters van de RvT's van universiteiten).

Daarna was de vloer open voor discussie. De discussanten waren met name afkomstig van de ondersteunende staf (hoofden Onderwijs en Onderzoek) van universiteitsbesturen, ook vertegenwoordigers van actieve kennisgebruikers als VNO-NCW en de gezondheidsfondsen namen deel. Afwezig, maar wel aangemeld, waren vertegenwoordigers van de ministeries van EZ, LNV en OCW.

Rien Meijerink

Decentrale aansturing als kracht

D66, daarin bijgevallen door Meijerink, benadrukte de relatief goede uitgangspositie die Nederland heeft in het onderzoek, en de rol die de decentrale sturing daarin heeft. Die kracht moeten we zien te behouden, en

zelfs versterken door nog minder via het centralistische NWO te verdelen. Zij koppelden hier wel beiden een verdere dynamisering van de eerste geldstroom aan, op kwalitatieve gronden en, opvallend, op instellingsniveau. Op nationaal niveau zijn onderzoekers niet goed te beoordelen, zo luidde de stelling. Daarom zouden visitaties en daaraan gekoppelde bekostiging op instellingsniveau ingericht moeten worden. Deze visitaties en verdeling moeten wel voldoen aan eisen van onafhankelijkheid, gezamenlijkheid en frequentie (de systematiek regelmatige beoordelen en eventueel aanpassen). Dit kan NWO overbodig maken. Rip stelde dat de overheid heel lastig zelf actief kan ingrijpen in haar prioriteiten: de Taakverdeling en Concentratie en Selectieve Krimp en Groei in de jaren '80 hebben uitgewezen dat universiteiten en onderzoekers heel goed de beleidsingrepen kunnen absorberen zonder dat dit leidt tot significante veranderingen.

Pleidooi voor keuzes en afstemming

De SGP onderscheidt verschillende niveau's van sturing met verschillende bestuurders en soorten keuzes en, belangrijk, tijdstermijnen waarvoor deze gelden. Deze partij hield een pleidooi voor het maken van keuzes voor economische en wetenschappelijke gebieden, waarbij een duidelijk Nederlands profiel een belangrijke rol speelt.

Beide referenten gingen hier niet op in vanwege mislukte pogingen in het verleden (Rip, maar ook Meijerink die dit onderwerp indertijd als voorzitter van de VSNU op de agenda probeerde te krijgen) en een gebrek aan urgentie. Overigens zag Rip in nieuwe universitaire centra en samenwerkingsverbanden wel afstemming over de universiteitsgrenzen heen plaatsvinden. Emil Broesterhuizen (KNAW) wees echter juist op de trend om de landelijke onderzoekscholen af te bouwen ten gunste van lokale graduate schools, hierdoor komt de landelijke coördinatie in de knel. Ook Joke van de Bandt (VNO-NCW) en Ton Hanselaar (KWF kankerbestrijding/sectie gezondheidsfondsen) gaven aan de coördinatie juist als een centrale vraag voor het AWT advies te zien.

Over de noodzaak van nationale sturing rond de aanschaf van (duurder wordende) infrastructuur, met name binnen de bètawetenschappen was overeenstemming. Hier is meer centrale regie nodig. Meer discussie vond er plaats over de noodzaak en mogelijkheid van afstemming tussen universiteiten, en de manier waarop deze vorm moet krijgen. VNO-NCW bepleitte een sterkere sturing: waarom niet één Raad van Toezicht voor alle Nederlandse universiteiten? Meijerink wees op wat al bestaat, te weten de VSNU en de minister van OCW.

Echt uiteen liepen de meningen als de stelling op tafel komt dat we als land niet alles meer kunnen doen en dus keuzes moeten maken, bijvoorbeeld om dingen ook niet meer te doen. Het gaat dan om de onmogelijkheid om nationaal de juiste keuzes te kunnen maken, het gebrek aan vertrouwen bij de referenten om dit van de grond te krijgen maar ook het optimisme van anderen om dit wel te kunnen.

Onafhankelijkheid van onderzoek

De SP ging in haar bijdrage vrijwel exclusief in op het gevaar voor de onafhankelijkheid van onderzoek, vooral in medische en farmaceutische wetenschappen, en meer in het algemeen in toegepast onderzoek. Dit punt kon op de nodige bijval rekenen van zowel de beide referenten als verschillende aanwezigen (waaronder Broesterhuizen).

Meijerink wees op het geldgebrek in het publieke domein dat hybride universiteiten heeft geschapen, die afhankelijk zijn van andere geldbronnen dan die vanuit de overheid. Dit heeft gunstige gevolgen voor maatschappelijke betrokkenheid, maar herbergt risico's voor wetenschappelijke onafhankelijkheid. Hij verwees naar gebrek aan ruggengraat van wetenschappers als door KNAW-president Van Oostrom benoemd, en door de SP aangehaald. Eerste geldstroom is goed voor slechts de helft van de financiering. Maar dat is de verantwoordelijkheid van de instellingen, die moeten zich hierover beter en direct verantwoorden. Wel zouden ethische aspecten een sterkere rol kunnen spelen als bekostigingsvoorwaarde.

Onderzoek groeit uit de universiteit

In zijn reactie benoemde Rip de voornaamste trends die hij ziet voor het universitaire onderzoek. Een van die trends is de opkomst van centra en samenwerkingsverbanden in het universitaire landschap (als het Twentse MESA+), die gecombineerde doelstellingen nastreven van excellentie en relevantie en de traditionele grenzen van (en binnen) de universiteit vaak overstijgen. Een daarmee samenhangende en meer algemene trend is het vervagen van grenzen tussen organisaties en tussen disciplines. Tenslotte ziet hij een toenemende nadruk op valorisatie. De universiteit kan, nu de grenzen van zijn organisatie onduidelijker worden, beter niet meer worden gedefinieerd door zijn taakstelling, maar door het feit dat er mensen in dienst zijn die wetenschappelijk onderzoek en onderwijs doen voor de publieke zaak.

In de centra is een samenkomen te zien van fundamenteel en toegepast onderzoek, leidend tot wat Stokes Pasteur-onderzoek noemt. Aan dit strategisch onderzoek is behoefte, er is dan ook sprake van een opkomst van markten voor dit soort strategisch onderzoek. Deze markten bieden de centra de mogelijkheid zich in toenemende mate los te maken van de universiteit.

De universiteit kan niet meer directief sturen, moet dat ook niet meer proberen, maar moet zich opstellen als de 'behoeder' van het wetenschappelijk onderzoek.

Joop Siermans (l), Arie Rip

In de discussie riep dit de vraag op welke gevolgen deze ontwikkeling heeft voor het onderwijs. Door het onderwijs dicht bij het onderzoek te organiseren, wordt de belangrijkste wijze van kennisoverdracht ondersteund, zo waren Meijerink, D66 en SGP van mening. Rip stelde dat deze relatie tussen onderwijs en onderzoek de afgelopen jaren sterk is uitgehold. Iets wat hij niet zeer betreurt, dit mag ook geen zware ideologie zijn. Op bachelorniveau hoeft deze koppeling eigenlijk helemaal niet. Vooral de vertegenwoordigers van de universiteiten Leiden en Groningen gaven aan daar anders over te denken.

Verantwoording richting de stakeholders

In zijn reactie stelde Meijerink de autonomie van instellingen voorop als te koesteren verworvenheid. Wel vereist deze toegenomen autonomie dat universiteiten zich, meer dan nu, direct verantwoorden naar de stakeholders, anders dreigt gebrek aan maatschappelijke legitimiteit. Deze verantwoording kan direct richting studenten, bedrijven, maatschappelijke organisaties en politiek (bijvoorbeeld door in te gaan op wat de kamer belangrijk vindt, zoals onafhankelijkheid, bijdrage aan duurzaamheid of dierproeven). Maar ook een zwaardere rol van de RvT is mogelijk. Deze zou niet enkel naar de bedrijfsvoering moeten kijken maar juist ook naar de publieke doelen van: betaalbaarheid, kwaliteit, toegankelijkheid (dit is ver van de huidige praktijk).

Beleidsrijke dialoog

Meijerink hield een pleidooi voor meer '*management by speech*' door de politiek; andere instrumenten als nationale planning, bekostigingsvoorwaarden of sturing via de tweede geldstroom werken in de praktijk niet goed. Universiteiten zouden zich hier dan ook meer aan gelegen moeten laten liggen, zoals in het buitenland gebruikelijker is. De minister moet meer gezien worden als sprekend namens het volk. Uitspraken van minister en kamer over zaken waar deze niet direct over gaat zijn ook belangrijk, ook die moeten de instellingen ter harte nemen (en hierover zich ook verantwoorden).

Er is dan vertrouwen over en weer voor nodig, en ook een stok achter de deur. Dat betekent dat er de mogelijkheid moet zijn van (financiële) consequenties.

Voorzitter van de bijeenkomst: Tini Colijn

Rankings en ronkende doelstellingen

Beide referenten plaatsten vraagtekens bij de sterke focus op de internationale rankings van universiteiten, een methodologisch aan alle kanten rammelend, maar wel heel reëel en invloedrijk fenomeen. Meijerink benadrukte dat de doelstellingen die worden geformuleerd door overheid en universiteiten vaak te ambitieus en niet realistisch zijn, en het gevaar hebben juist tot ontmoediging te leiden. Rip hield een pleidooi voor rankings per wetenschapsgebied, dat zegt veel meer dan de verzamelbak van de universiteit die nu in de rankings terug komt.

Conclusie

De voorzitter van de bijeenkomst, Tini Colijn, concludeerde dat er veel overeenstemming bestaat over de noodzaak voor kwaliteit (te blijven) gaan, en zo investeringen van bedrijven uit te lokken. Daarbij is er een rol voor de overheid, naast die voor de universiteiten en hun RvT's, om te zorgen dat de noodzakelijke keuzes worden gemaakt. Over de noodzaak van nationale sturing voor de grote faciliteiten was daarbij de meeste overeenstemming te vinden.

Deelnemers

Mevrouw drs. J.A. van den Bandt-Stel
De heer dr. G. Boerrigter

De heer drs. E.A.A.M. Broesterhuizen
Mevrouw dr. C.M. Colijn
De heer ir. V. Delemarre
De heer drs. J. van Dommele
De heer dr. R.D. van der Gaag
De heer drs. L.J. Halvers
De heer dr. T. Hanselaar

Mevrouw drs. C. Hendriks
Mevrouw drs. C.M. van den Heuvel
De heer drs. P.P. Hoetink
De heer dr. J.M.M. Kessels
De heer drs. F. Los
De heer prof. drs. M.H. Meijerink
De heer drs. G.A. Mulder
De heer drs. B.J. Overbeek
De heer prof.dr. A. Rip
De heer drs. J.A. Schippers
De heer J. Sistermans
De heer drs. R. van Tilburg
De heer drs. R.H. Westenbrink

VNO-NCW
Commissie Wetenschappelijk Onderzoek
sectie Gezondheidsfondsen/ KWF
Kankerbestrijding
KNAW
TNO/AWT
Videm Communicatie
Universiteit van Tilburg
Vrije Universiteit Amsterdam
AWT
Commissie Wetenschappelijk Onderzoek
sectie Gezondheidsfondsen/KWF
Kankerbestrijding
Kenniscentrum D66
Radboud Universiteit Nijmegen
Universiteit Twente
Universiteit Utrecht
Universiteit Leiden
Universiteit Utrecht / RVZ
Rijksuniversiteit Groningen
AWT
Universiteit Twente
Guido de Brès-Stichting SGP
AWT
AWT
VSNU

Bijlagen

b 1 Doelstellingen Kennisinvesteringsagenda voor universitair onderzoek

De *Kennisinvesteringsagenda* (2006) van het Innovatieplatform geeft enkele ambities aan voor 2016 die betrekking hebben op het universitair onderzoek:

- Drie Nederlandse universiteiten dienen in de top-50 van de wereld te staan (nu is dat er één).
- Het wetenschappelijk onderzoek dient zich in de wereldtop (top 5) te handhaven m.b.t. output en citatie.
- De investeringen in publieke R&D moeten naar een vast percentage van het BBP van 1% (dat was in 2006 0,7%).
- De ambitie is om meer focus en massa in het wetenschappelijk onderzoek aan te brengen.

b 2 Doelstellingen Rijksbegroting OCW (2008) voor universitair onderzoek

Ook in de Rijksbegroting staan enkele doelstellingen voor het universitair onderzoek:

- Aantal Nederlandse instellingen in top 100 van beste instellingen ter wereld (Sjanghai-ranking). Streefwaarde: 3 in top 100, de hoogste omhoog peildatum 2011;
- Internationale wetenschappelijke kwaliteit op basis van de relatieve Nederlandse citatiescore. Streefwaarde: Behorende tot de top-3;
- Wetenschappelijke productiviteit (aantal wetenschappelijke publicaties per onderzoeker in de publieke sector). Streefwaarde: Top-5 positie in Europa;
- Promotiegraad (aantal promoties per 1000 personen in de leeftijdsgroep 25-34 jarigen). Streefwaarde: Verhoging relatief aantal promoties ;
- Streefwaarden voor 2010 van R&D-investeringen als % BBP,
 - o totaal: 3% (2005: 1,76%);
 - o gefinancierd door overheid: 0,90% (2005: 0,67%);
 - o gefinancierd door bedrijven Nederland 1,90% (2005: 0,89%);
 - o overig (waaronder buitenland): 0,20% (2005: 0,20%);
- Inzet wetenschappelijk personeel voor R&D (onderzoekers per 1000 personen van de beroepsbevolking). Streefwaarde: vergroting van de waarde 2005 (5,5);
- Nederlandse deelname in EU-kaderprogramma (opbrengst in % minus bijdrage in %). Streefwaarde KP7: >0% (KP6: +1%);
- Het aandeel universitair WP ouder dan 50 jaar. Streefwaarde: lager dan de waarde van het voorgaande jaar;
- Het aandeel vrouwen in wetenschappelijke functies. Streefwaarde: hoger dan de waarde van het voorafgaand jaar tot een uiteindelijk niveau van ca. 50-50. Specifieke streefwaarde voor vrouwelijke hoogleraren is 15% in 2010 (2006: 10%);
- Verschuiving in functie van gehonoreerden in de vernieuwingsimpuls (na 2,5 à 3 jaar). Streefwaarden: Postdoc: afname (2005: -27%). UD; UHD; Hoogleraar: toename (2005: resp. +5,5%; +13%; +8%).

b 3 Historische schets van governance van academisch onderzoek; van bestuur naar interventie

Periode tot jaren '80

Tot ca. de jaren '80 waren Nederlandse universiteiten nauw verweven met de nationale overheid. Tot ver na de Tweede Wereldoorlog waren de rijksuniversiteiten onderdelen van de rijksdienst. Hun bestuur en beheer berustten bij curatoren die sterk afhankelijk waren van de minister. Laatstgenoemde moest onder meer de jaarlijkse begroting goedkeuren, evenals de benoemingen van hoogleraren. Het heeft tot 1960 geduurd voordat de Wet op het Wetenschappelijk Onderwijs de rijksuniversiteiten (publiekrechtelijke) rechtspersoonlijkheid schonk. De bijzondere universiteiten namen als privaatrechtelijke rechtspersonen al langer een andere positie in. Toen zij echter in omvang toenamen, konden zij minder goed voorzien in hun eigen financiering. Bijdragen van het Rijk werden noodzakelijk en opeenvolgende ministers wilden die alleen verstrekken voor zover zij zich conformeerden aan grote delen van de wet- en regelgeving voor de rijksuniversiteiten.

De rijksoverheid oefende weinig invloed uit op de inhoud van het onderzoek. Er werd van uitgegaan dat het wetenschappelijk onderzoek op een gegeven moment vanzelf haar bijdrage zou leveren. Er bestond geen mechanisme op basis waarvan de overheid de kwaliteit van onderzoek toetste of onderzoeksmiddelen werden verstrekt.

De sturing en verantwoordingsstructuur in deze periode is te kenmerken als high trust: de overheid vertrouwde de universiteiten veel (inhoudelijke) beleidsvrijheid toe. In zekere zin kan deze zelfs worden gekenschetst als 'blind trust', daar de overheid geen initiatieven nam tot definiëring van de gewenste resultaten van de onderzoeksactiviteiten, noch tot een systeem van kwaliteitsborging: er was nauwelijks sprake van enige kaderstelling op inhoudelijk of kwaliteitsgebied.

Jaren '80

Eind jaren '70 besloot de minister tot het geven van meer autonomie aan universiteiten. Met het uitbrengen van de beleidsnota *Hoger Onderwijs, Autonomie en Kwaliteit* (1985) bracht de minister van OCW een beweging op gang om de universiteiten op afstand te plaatsen. Dit beleid was ingegeven door de gedachte dat wetenschappelijke en maatschappelijke ontwikkelingen steeds sneller gaan zodat een uniforme en centrale aansturing van de instellingen steeds minder aantrekkelijk wordt. De universiteiten, zo was de idee, moeten een grotere mate van zelfstandigheid krijgen om snel en flexibel te kunnen inspelen op de ontwikkelingen waarmee zij worden geconfronteerd. Daarom werd een teruggred van de overheid binnen het hoger onderwijs bepleit. Die teruggred zou echter niet compleet mogen zijn. De *HOAK-nota* noemde vijf kerntaken die de overheid blijvend op zich diende te nemen. Deze betroffen de zorg voor de instandhouding, toegankelijkheid, vernieuwing, kwaliteit en doelmatigheid van het stelsel.

In deze periode begon de aandacht voor de planning van universitair onderzoek aan universiteiten toe te nemen. Dit leidde in 1982 tot een wijziging van de

bekostigingssystematiek: een groot deel van de rijksmiddelen voor onderzoek werden pas na ex ante toetsing van onderzoeksplannen toegekend, voor een periode van vijf jaar. Deze 'voorwaardelijke Financiering' (VF) betekende dat vooraf onderzoek in onderzoeksprogramma's diende te worden ondergebracht en nog belangrijker, dat onderzoek onderwerp werd van externe periodieke kwaliteitstoetsing. Later werd het systeem omgezet in een beoordeling achteraf: verantwoording op basis van geleverde onderzoeksprestaties en in relatie tot de ingezette middelen. In dezelfde periode startte de minister van OC&W de operatie Taakverdeling en Concentratie, en in vervolg hierop, Selectieve Krimp en Groei, die erop gericht was om massa in onderwijs op nationaal niveau te organiseren. Dit resulteerde in een directe ingreep in opleidingsportefeuilles van instellingen maar had tevens invloed op de organisatie van het onderzoek. De invoering van het VF-stelsel heeft volgens de universiteiten geleid tot bundeling van onderzoek in samenhangende, meerjarige programma's en tot kwaliteitsverbetering.⁶ Overigens resulteerde deze operatie niet in tot noemenswaardige reallocaties tussen instellingen.⁷

De overheid koppelde een vergrote autonomie aan enkele ingrijpende maatregelen, zoals de VF. Deze bleken zo ingrijpend, dat deze instrumenten niet zijn voortgezet. Wel leidden deze tot een grotere bewustwording van de eigen verantwoordelijkheid bij instellingen voor de kwaliteit van hun onderzoeks- (en onderwijs-)inspanningen.

Jaren '90-nu

In vervolg op de in de jaren '80 ingezette lijn tot meer autonomie werd in 1992 de *Wet op het Hoger Onderwijs en Wetenschappelijk Onderzoek* (WHW) aangenomen, die voortbouwde op de *HOAK-nota*. In 1996 werd de wijziging van de WHW '*modernisering universitaire bestuursorganisatie*' (MUB) aangenomen. De belangrijkste reden voor de invoering betrof de verhoging van de kwaliteit van wetenschappelijk onderwijs en onderzoek. Volgens de memorie van Toelichting van de wet werd beoogd dat dit binnen de universiteiten zou leiden tot versterking van de bestuurskracht van de universiteit als maatschappelijke organisatie en vergroting van haar zelfstandigheid. De wijzigingen kwamen neer op het volgende: de instellingen kregen de ruimte om hun zaken zoveel mogelijk zelf te regelen (de bestuurskracht van het College van Bestuur werd versterkt door vergroting van de afstand tussen de overheid en de instelling en door binnen de instelling de bestuursbevoegdheden eenduidig bij het college van bestuur te concentreren. De Raad van Toezicht nam toezichthoudende taken over van de minister). Bestuur en beheer werden belegd op het middenniveau, waar de benoemde decaan het facultaire bestuursorgaan wordt. De faculteit werd de basis voor wetenschappelijk onderwijs en onderzoek, waarbij de mogelijkheden om het onderzoek zelfstandiger te positioneren in de vorm van onderzoekscholen werd versterkt. De universiteitsraad en faculteitsraad werden medezeggenschapsorganen voor personeel en studenten.

6 VSNU, *Verantwoord onderzoek. Verantwoording en profilering van universitair onderzoek*, 1997

7 CHEPS, *De bekostiging van het universitaire onderwijs en onderzoek in Nederland: Modellen, Thema's en Trends*, 2003

In 1992 zette de Vereniging van Universiteiten in vervolg op de VF een kwaliteitszorgsystematiek voor het onderzoek aan de Nederlandse universiteiten op. Uitgangspunt was dat al het onderzoek iedere vijf jaar werd beoordeeld door een buitenlandse commissie van deskundigen. Een belangrijk doel was het afleggen van publieke verantwoording. Een ander doel was om de overheid te informeren over het Nederlands onderzoekspotentieel en over hoe universiteiten hun rol speelden in de beantwoording van de maatschappelijke vraag naar onderzoek. In vervolg op deze operatie kwamen in 2002 de universiteiten, NWO en KNAW een nieuw protocol voor de beoordeling van onderzoekskwaliteit en –management overeen. Kern van dit protocol was dat de instellingen nu zelf verantwoordelijk werden voor de kwaliteitszorg van hun onderzoek, zonder tussenkomst van intermediaire organisaties of overheid. De onderzoekscholen, hierboven al vermeld onder de MUB, verschenen in 1992 als samenwerkingsverbanden die centres of excellence zouden moeten worden in het Nederlandse onderzoeksbestel. Daarnaast dienden deze verantwoordelijkheid te krijgen voor de opleiding van promovendi. Vanuit het perspectief van governance is relevant dat er problemen ontstonden over de zeggenschap over het uit te voeren onderzoek in de scholen tussen decanen en onderzoekscholen. Het selectieve karakter is onvoldoende van de grond gekomen, gezien het grote aantal onderzoekscholen.

In de bekostigingssystematiek herverdeelde NWO in 1997 100 miljoen gulden uit de eerste geldstroom over zes toponderzoekscholen, oftewel tijdelijke subsidieprogramma's gericht op excellentie. Aan het begin van de 21e eeuw volgde het aantal instrumenten, gericht op versterken van innovatie door samenwerking tussen private (bedrijven) en publieke partijen (veelal universiteiten) elkaar snel op, zoals de opzet van Technologische topinstituten, de IOP's, ICES-KIS en Bsic-rondes en de smartmix. Er werd daarnaast geld vrijgemaakt voor investeringen in grote infrastructuur (Big Facilities) en tevens in het loopbaanbeleid van universiteiten (zoals de Vernieuwingsimpuls). Zowel de inhoud als het overwegend ad-hoc karakter van een aantal van deze ingrepen hebben geleid tot kritiek. De AWT stelde in 2007 in zijn advies *Weloverwogen impulsen - Strategisch investeren in zwaartepunten* dat sprake is van een steeds wisselend beleidsinstrumentarium en een rommelige wijze van uitvoeren, zonder goede afstemming tussen de verschillende niveau's. Er is geen inbedding in een overkoepelende onderzoeks- en innovatiestrategie.

De overheid continueerde in deze periode de in de jaren '80 ingezette verzelfstandiging van universiteiten. Anderzijds greep zij een aantal malen in de beleidsagenda van universiteiten in, die soms goed verliepen (Vernieuwingsimpuls) maar soms ook leidden tot irritatie om de opzet en wijze van (ad hoc) uitvoering van de diverse beleidsinstrumenten, zoals de smartmix of de investeringen in de grootschalige infrastructuur. De indruk bestaat dat de overheid de instellingen op zodanige afstand zette, dat zij onvoldoende greep behield op het beleid aan deze instellingen. Zij zou daarom diverse, relatief ingrijpende, maatregelen hebben genomen. In deze periode zou dan ook kunnen worden gesproken van een low trust model in de governance van universitaire instellingen.

b 4 Hoofdpijnen wettelijke kaders WHW

H.1. Algemene bepalingen

Titel 1 Definities en taakomschrijving

Art. 1.3 Lid 1. 'Universiteiten zijn gericht op het verzorgen van wetenschappelijk onderwijs en het verrichten van wetenschappelijk onderzoek. In elk geval verzorgen zij initiële opleidingen in het wetenschappelijk onderwijs, verrichten zij wetenschappelijk onderzoek, voorzien zij in de opleiding tot wetenschappelijk onderzoeker of technologisch ontwerper en dragen zij kennis over ten behoeve van de maatschappij.'

Art. 1.6. 'Aan de instellingen wordt de academische vrijheid in acht genomen' (hieronder vallen alle (dus ook de bijzondere en de Wageningse) universiteiten.)

In Art. 1.9. wordt vermeld dat de instellingen aanspraak kunnen maken op bekostiging voor hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek.

In de toelichting wordt vermeld dat universiteiten vrij zijn de rijksbijdrage te besteden voor de uitvoering van onderwijs en onderzoek, daaronder inbegrepen al wat voor de goede uitvoering daarvoor noodzakelijk of dienstig is.

H. 2. Planning en bekostiging

Titel 1. Planning

In Art. 2.2 staat dat de instellingen (dus ook de universiteiten) om het jaar een instellingsplan vaststellen dat betrekking heeft op het voorgenomen beleid van de instelling voor die periode.

In Art. 2.3. staat vermeld dat de minister elke vier jaar (in overeenstemming met de minister van LNV t.a.v. Onderwijs en Onderzoek op het gebied van LNV) het Hoger Onderwijs en Onderzoekplan vaststelt. Het betreft voornemens op het gebied van het door de minister te voeren beleid hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek. Tevens moet worden vermeld: 'een overzicht van omstandigheden en gegevens die van belang zijn voor het met betrekking tot het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek te voeren beleid, en van de gewenste ontwikkelingen, daaronder mede begrepen wijzigingen ten aanzien van de maatschappelijke behoeften aan hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek.'

In de toelichting is aangegeven dat het plan primair een interne functie dient te hebben. In de wettekst staat dan ook niet aangegeven dat het plan naar de minister dient te worden verzonden.

Titel 2. bekostiging

In de toelichting op Art. 2.5. is vermeld dat de bestedingsvrijheid van de rijksbijdrage door de instellingen vrij is (binnen de grenzen van de doelstellingen van de instellingen) behalve het deel van de rijksbijdrage voor de academische ziekenhuizen en de lerarenopleidingen.

In Art 2.6. staat, naast verwijzing naar de berekeningswijze van de bekostiging in een algemene maatregel van bestuur, in lid 5. vermeld:

'De maatstaven voor bekostiging van het wetenschappelijk onderzoek aan de universiteiten hebben in ieder geval betrekking op de maatschappelijke en wetenschappelijke behoefte aan het onderzoek, waarbij rekening wordt gehouden met het profiel van de instellingen alsmede op de kwaliteit van het onderzoek.'

In Art 2.8 staat vermeld dat instellingen jaarlijks hun begroting ter kennis toezenden aan de Minister.

In Art. 2.9. staat vermeld dat de instellingen jaarlijks hun jaarverslag en jaarrekening aan de minister sturen. Uit het verslag moet blijken 'in hoeverre sprake is van een behoorlijke uitvoering van de werkzaamheden ten behoeve waarvan de rijksbijdrage is verleend en van een doelmatige aanwending van de rijksbijdrage, mede in het licht van het instellingsplan.' Tevens bevat het jaarverslag het voorgenomen beleid voor de werkzaamheden van de instelling. Hierbij moet rekening gehouden worden met mede uitkomsten van kwaliteitsbeoordelingen. Er moet ook aandacht zijn voor 'de onderlinge afstemming van de werkzaamheden van de universiteit en het academisch ziekenhuis op het gebied van het wetenschappelijk geneeskundig onderwijs en onderzoek.'

In het Bekostigingsbesluit WHW is in detail de verdeling weergegeven over (o.m.) de universiteiten.

In Art. 2.1.4 staat vermeld dat de minister richtlijnen kan uitgeven voor verslaggeving (zie voor deze regelgeving rubriek 4.3 van de SDU-uitgave van de WHW).

H.3. Overleg

In Art. 3.3 is geregeld dat de minister geregeld overleg heeft met vertegenwoordigingen van onder meer de universiteiten.

H.4. Personeel

In Art. 4.2. is aangegeven dat de minister richtlijnen kan geven m.b.t. het minimum aantal assistenten in opleiding.

H.9. Het bestuur en inrichting van de universiteiten

In de toelichting op dit hoofdstuk staat 'De introductie van de RvT (Raad van Toezicht) is vooral bedoeld om te bewerkstelligen dat de universiteiten zich minder op de overheid richten en meer op andere organisaties in de maatschappij.'

Titel 1. Bestuur en inrichting universiteiten (heeft betrekking op openbare universiteiten)

In Art 9.2, 9.6, 9.7 en 9.8 wordt de verdeling van de taken tussen de RvT en het CvB (College van Bestuur) geregeld. Het CvB is verantwoordelijk voor bestuur en beheer, de RvT houdt toezicht voor en niet namens minister. De RvT heeft enkele specifiek omschreven taken, vermeld zijn goedkeuring/instemming aan onder meer:

- Bestuurs- en beheersreglement
- Instellingsplan
- Begroting
- Jaarverslag/jaarrekening
- Een document inzake de evenredige vertegenwoordiging van het aantal vrouwen in leidinggevende functies
- De RvT heeft tevens een raadgevende rol voor het CvB.

Het CvB is verantwoording verschuldigd aan de RvT, niet aan de minister. In de toelichting op de wet staat 'Voor de minister blijft het CvB wel de reguliere overlegpartner.' Verkeer tussen de minister en instelling via de RvT wordt niet praktisch geacht.

In Art 9.9. is vermeld dat de RvT verantwoording schuldig is aan de minister.

In Art. 9.5. is vermeld dat de faculteit autonoom is op gebied van onderwijs en onderzoek ten opzichte van het CvB. De decaan ontleent bevoegdheden onderwijs en onderzoek niet aan CvB maar aan de wet.

Het CvB kan echter wel richtlijnen (maar geen aanwijzingen) aan de decaan geven met het oog op 'organisatie en coördinatie van de uitoefening' van de bevoegdheden van de decaan. In de toelichting op de wettekst staat: 'Inbreuken op autonomie van decanen zijn mogelijk maar daar moet wel een uitdrukkelijke wettelijke basis voor zijn'. Het moet gaan om richtlijnen die betrekking hebben op de 'buitenkant' van onderwijs en onderzoek, bijvoorbeeld op de inrichting van de faculteit. In de toelichting op Art 9.13 staat dat de decaan uitsluitend voor het beheersmandaat ondergeschikt is aan het CvB.

In Art 9.24. staat dat het College van Bestuur een besluit van een decaan schorsen of vernietigen. In de toelichting wordt aangegeven dat als grond voor een vernietiging geldt strijd met het recht of met het algemeen belang, verwezen wordt naar Art. 10.35 van de AWB.

In Art. 9.14 en 9.15 staan de taken van de decaan opgesomd, waaronder het vaststellen van het faculteitsreglement, met onder meer de instelling van facultaire onderzoeksinstituten of onderzoekscholen en het 'vaststellen voor algemene richtlijnen wetenschapsbeoefening', die volgens de toelichting wordt verstaan betrekking kunnen hebben op het vaststellen van 'nadere onderzoekprogramma's of de uitvoering van deze onderzoekprogramma's.' Tevens stelt de decaan het jaarlijks onderzoeksprogramma vast en houdt deze toezicht op de uitvoering van het onderzoeksprogramma.

In Art 9.19 is vermeld dat hoogleraren verantwoordelijk zijn voor de ontwikkeling van hun vakgebied. In de toelichting op de wet is vermeld dat de hoogleraar zijn onderwijs en onderzoek geheel zelfstandig inricht.

Titel 3

In Art. 9.51 staat vermeld dat bijzondere universiteiten Titel 1 en 2 (dat zijn alle overige artikelen van Hoofdstuk 9) in acht moeten nemen 'tenzij de eigen aard van de bijzondere universiteit zich hiertegen verzet.'